

Torbjørn Torgersen:

Lademoen 1900-1940

Innledning

På Lademoen har det i uminnelige tider vært bosetning. Mest sannsynlig var de første menneskene fiskere og fangstfolk. Denne historien skal i vesentlig grad dreie seg om det siste hundreår.

Nedre del av Lademoen, kalt Kolonien, også Nerlamon.

Hvordan kan man tenke seg hvordan Nerlamon så ut i middelalderen fram til 1700-årene? Hvorfor betegnes område Lade for Hlade i gamle skrifter, og påfølgende Hlademoen? Denne skriveform holdt seg helt opp til våre dager, i begynnelsen av forrige århundre. Var det noe bosetning der i denne tidsperiode? Var det noen form for bosetning i vikingtiden? Hvorfor nevnes østsiden av Nidelven bare med kongssete Hlade, av Snorre Sturlason? Slike og mange andre spørsmål dukker opp som en selvfølge når Lademoen og Nerlamons historie skal nedtegnes. Hlade, og Hlade gård beskriver Snorre S. i Kringla Heimsins som et sete for Hladejarlene og et kongsete. Hvis dette har sin riktighet måtte Hlade med Hlademoen vært bebodd i denne tiden av mennesker med vanlig byrd, da både konger og jarler hadde en stående hær omkring seg i tillegg til sin hird.

Lademoen som område nevnes først rundt slutten av 1700-årene i Strinda kommunes historie. Lademoen tilhørte i

utgangspunktet gårdene Lade og Rønningen. Lademoen ble flittig brukt som eksersisplass for militære. Særlig nevnes det i forbindelse med syvårskrigen 1807, da mange trøndere fikk militær opplæring på Lademoen, og deretter bli sendt sørover enten ut i Europa eller til grensen mot Sverige. Mang en lamonnitt fant sin grav i utlandet for et annet land enn Norge.

Så Lademoen annerledes ut for tre hundre år siden? Landskapsmessig ikke. Det var et utstrakt beiteområde fra Lade og Rønningen gårder som eide jordarealene, og før den tid var det disse som eide og leide ut området til oppsittere. Det var gårdene Lade og Rønningen som drev det som beiteområde, og det var til stadighet tvister mellom disse to om rettigheter. Lademoen var visstnok før 1699 blitt ansett som sambeiteområde. Stridens eple ble omtalt som "krangle-Lade".

Det dreiet seg fra først av om beitemarka på begge sider av "Lusbekken" (Ladebekken).

Det var for det meste på den øvre side av Lademoen, det som i dag er Ulstadeløkken. På den nedre side ved sjøkanten gikk det en kjerrevei som i dag er Strandveien, den gangen var det en spredt bebyggelse, som en kommer tilbake til senere. Det var en sandmæl som strakte seg i hovedsak fra sjøkanten og opp til nåværende Merakerbanen (Jernbanen). Ved opparbeidelse av Reina idrettsplass i 1930, ble det funnet muslingskall og andre skjell som tilsa at flomålet av strandkanten hadde strukket seg hele 4 meter en gang i tiden, helt opp til Ulstadeløkken. Forhistorisk er hele Lademoen og dens historie fram til 1945 meget interessant, både område- og befolkningsmessig.

Trondheim ble tusen år i 1997. Byens historie strekker seg tusen år tilbake i tid og fram til en gradvis utvikling, sekel for sekel, og fram til våre dager. Utviklingsmessig er det siste århundre mest ekspansiv og interessant med en revolusjonaktig utvikling i teknologi og industri, som intet annet sekel kan vise til. De som levde i overgangen fra 1800-årene, og inn i det 19. århundre kunne ikke i sin villeste fantasi tenke seg den eksplosive utvikling som var i gang. Elektrisiteten var kommet og revolusjonerte all industri, og et nytt samfunnsmønster og framtid åpnet seg for mange mennesker her i landet. Denne utvikling fortsatte i høy tempo ut dette århundre, og vil mest sannsynlig fortsette inn i det neste. I denne raske fremvekst, mot et voksende og økende industrialisert samfunn vaks det opp tre generasjoner. Antagelig er det nåværende tredje generasjon som høster fruktene som ble sådd i begynnelsen i 1900-årene. Fikk alle mennesker i dette land delta i den voksende utvikling? Ikke alle, noen falt utenom, en del av disse var flere familier som levde og bodde inne i "Kolonien" på Nerlamon, en ny bydel i Trondhjem. Her er disse menneskers historie, to generasjoner fram til 1940.

(Geografisk er Lademoen i et 150-års perspektiv en bydel i Østbyen, begrenset fra hjørnet av Strandveien og Innherredsveien, inn til bygrensen ved Voldsminde.

I bredde strakte området seg fra Lademofjæra og opp til Gamle Kongevei. Stort sett har vi den individuelle inndeling, hvor et skarpt skille gjorde seg gjeldende med jernbanelinja (Merakerbanen) som en synlig grense mellom øvre og nedre Lademoen. Den første regulerte bosetning kan dateres fra 1875.) (Gerhard Schøning, historiker og lærer, beskriver nedre del av Lademoen som et pittoresk område. Med en strand som gikk opp til den nåværende Strandveien, og var hvit som elfenben. Han kalte den for Elfenbenstranden. Dette var i året 1777. Han forteller også om stank som møtte ham fra Åtet og videre innover. Årsaken var at byfiskerne samlet agn "åte" i sjøkanten og bearbeidet agnet på stedet. Han bemerker også at den typiske Trondhjems-dialekten har forandret seg noe, med en islett av dialektiske ord og vendinger som hørte hjemme i Fosen og indre deler av Trøndelag. Denne dialekt har holdt seg helt opp til våre dager.)

Bebyggelsen innover Strandveien var den gang grissen og var spredt over hele stranda, uten noen form for regulering. De hus som sto der, var for det meste små fattigslige stuer med et båtnaust like ved. Det var de som hadde naustet under seg og bodde selv ovenpå. I boken til Nini Roll Anker, "Huset i Søgaden", forteller hun om en spasertur innover Bakkestranden og Lademofjæra, som den gang var den eneste adkomstvei til Lade i året 1790, skriver hun om falleferdige hus langs stranden på Lademoen. Området ble betegnet som "Åtet". Denne boken ble skrevet i 1923.

Området var fram til 1892 underlagt Strinda kommune, og før den tid var det de store gårdeiere

som eide og leide ut området til oppsittere. Kommunen kunne ikke i lengden leve med den utpregede og tiltagende slum som har utviklet seg over tid på nedre del av Lademoen, med store sosiale utgifter, med liten eller ingen skatteinngang. De som bodde der på denne tiden var husmenn, med og uten jord, med den eneste inntekt var mat og andre nødvendighetsartikler de fikk for arbeid de var pliktig å gjøre etter avtale med gårdbrukerne, (Lade og Rønningen gård) som også var grunneierne og den avling oppsitterne fikk selv. Andre som leide husgrunn var fattige fiskere. Det var også innslag av kriminelle som søkte seg inn mot Lademoen fra daværende Trondheim by slik at dette ble et fristed for disse uønskete elementer.

Det må presiseres at Strinda kommune var på denne tid en rik landkommune. Hele nedre del av Lademoen besto for det meste av falleferdige rønner, store familier med mange barn. Det var stor dødelighet på grunn av mangel på nærende kosthold, sykdommer og epidemier. Analfabetisme var utbredt. Kommunen hadde også vanskeligheter med å håndheve loven om skoleplikt. Som den eneste utvei kjøpte Strinda kommune opp hele Kolonien fra oppsitterne på indre del av Nerlamon som var på 36 mål, i året 1873. Mange av de gamle husene i Kolonien ble rasert til fordel for en nyere bebyggelse. Kommunen engasjerte seg lite for å skape et bedre bomiljø i området.

ARBEIDERFORSTADEN ved Lamofjæra

Folketallet i Trondhjem økte fra ca. 8.800 mennesker i 1801 til 14.000 i 1845. Det var særlig innenfor den ringere stand økingen skjedde. Det var tjenestefolk, sjøfolk, dagleiere, tømmermenn, møllarbeidere osv. Trangbodheten innenfor byområdet begynte å bli synlig for enhver, men verre skulle det bli. I 1875 var folketallet kommet opp i ca. 23.000 personer og veksten syntes bare å ville fortsette. Selv om forstedene Bakklandet og Ila var blitt bydeler, og grensene var utvidet i 1863, var arbeiderboligproblemet blitt prekært for familier som stuet seg sammen i små overbefolket og usanitære leiligheter. En lignende utvikling hadde lenge foregått i storbyer ute i Europa, og var en frukt av den industrialisering som pågikk og lokket folk fra landsbygda inn til byene. Resultat: Investorer så muligheter i boligspekulasjoner. De kunne tjene penger på folkevandringen fra landsbygda. Det ga akutt bolignød, dette ga som resultat at mange måtte flytte fordi de ikke klarte å betale husleia til spekulative huseiere og ikke minst den raske verdistigning på tomtene.

Resultatet av denne politikk og ågervirksomhet gjorde at folk fra den ringere stand slo seg ned i byggebeltet utenfor bygrensa der bygge- og reguleringsloven for byen ikke gjaldt, og der det ble billigere å sette opp et husvære. Det ble ofte primitive og overbefolkede boliger hvor sykdom og epidemier florerte. Rene boligepidemier kunne oppstå med kolera, flekktyfus, nervefeber og smittekopper. Det skjedde på Lademoen som i fattigkvarterer i forstedene ellers i Europa.

Dermed sto Trondhjem kommune ovenfor et stort sosialt problem: Skulle kommunen fortsette den sosiale boligbyggingen som Strinda kommune hadde gått inn for, eller skulle de overlate til private å sette opp arbeiderboliger på Nerlamon? I 1895 ble det oppnevnt et kommunalt utvalg som skulle komme med innstilling vedrørende fortsatt kommunalt engasjement i den sosiale husbygging. Innstillingen forelå i 1900. Utvalgets forslag var følgende: Oppføring av 60 leiligheter hver på 28 kvm. Med hver leilighet bebodd av fem familiemedlemmer. Utvalget mente at den sosiale utbyggingen var en kommunal oppgave. Husene ble aldri bygd. Under saksbehandlingen i Bystyret ble det hevdet under ordskiftet: "Trondhjem begynner å utvikle seg til en sosialistkommune". Videre ble det hevdet fra enkelte borgerlige representanter som representerte forretningslivet i Midtbyen: "Kommunen måtte engasjere seg mer for å få i stand gatene i Midtbyen, slik at de blir mere framkommelig, framfor å engasjere seg i å bygge arbeiderboliger". Utvalgets forslag ble nedstemt

med stort flertall. Dette vedtak gjorde det lønnsomt for private å bygge arbeiderboliger, deretter å selge eller leie ut med formål å tjene økonomisk på byggeprosjektene.

TILTAKET "KOLONIEN"

Blant de borgerlige i byen var det nok en god del som hadde medfølelse med de nødstilte. Andre fryktet at smittefaren kunne ramme dem selv, og mente faren best kunne møtes med boligreformer. Det var tanker som lenge hadde vært i tiden ute i Europa. -Forstumming gjør arbeideren mer revolusjonær, het det. Om han kunne få eie sin egen bolig istedenfor å leie, ville han bli mer fornøyd og mer oppsatt på å bevare verden istedenfor å forandre den.

Da Selskapet til Arbeiderboligers anskaffelse ble stiftet i 1873, var det parsellen "Kolonien" som skulle brukes til å skaffe arbeiderne eget hus.

Navnet Kolonien ble senere sittende på bebyggelsen som etter hvert reiste seg ovenfor Lademofjæra, Fra Leistadgata (Sodemanns gate) til Bingbekken (Ladebekken). Det var landlig å bo i strøket, folk opparbeidet sine hager. Dessuten dyrket de grønnsaker og hadde uthus med utedo, vedbu og gjerne griser, høns og kaniner. I 20 år skulle denne bebyggelsen høre under Strinda, og det var ikke mye denne landkommunen satset på å gjøre forholdene mer levelige for folk som bodde her. Husene var bygningsmessig noe ensidig. De fleste var på en etasje med loft, med en hageflekk. Andre var i to etasjer med eller uten hage. De fleste husrekkene lå parallelle med hverandre. Dette skapte en nærhet beboerne i mellom. Av og til kunne det bli gnisninger, men som etter hver løste seg opp i latter smil. Ett eks.:

Det var utbredt husdyrhold i Kolonien. En enkefru hadde en gris gående på beite oppe i bakkene bak huset. Det var ingen innhegning, grisen gikk fritt i området. En av naboene hadde flere høner. En morgen fant han tre høner drept, og delvis spist på. Naboen mente at det var grisen til enkefrua som hadde forsynt seg av hønene. Hun benektet dette hårdnakket. Noen gutter i området hadde hørt om denne tildragelsen. En morgen på skolevei så to gutter flere høner var revet i hjel. De så også at det var Mikkel Rev som hadde vært på ferde. En av guttene fikk en idé for å tilspisse denne delikate tvisten noe: De fikk tak i noe rødmaling og klinte den på grisetryne. Dermed var bråket i gang igjen mellom naboene. Nå var hønseeieren overbevist. Grisen hadde forsynt seg av hønseflokkens hans. Han truet med anmeldelse til politiet. Nå gikk guttene inn for tilståelse, og fortalte den sanne historien og deres observasjon av reven. Denne historien skapte intet ondt blod mellom partene, men styrket det sosiale miljø.

Hvem satt i dette Selskap som ville realisere Kolonien?

Det var følgende herrer: Rektor Møller, Borgermester Strøm, Kjøpmann Lundgren, Kaptein Rosen og tre forretningsmenn. Hva var deres motiv for å bygge arbeiderboliger?

Var det filantropiske eller politiske retninger de representerte? Eller var de framtidsretta foretningsfolk?

Alle var kjente trondhjemmere som nok hadde sine egne grunner til å starte. Kaptein Rosen var spesielt grepet av filantropiske idéer som nå hadde slagkraft ute i Europa, det vet vi. Han kan godt være en drivkraft i flokken. Andre så kanskje muligheter til pengeplassering.

Vi må også være klar over at det hersket en viss frykt på denne tiden for følger av de usle boforhold arbeiderne levde under i selve byen. I borgerskapet var det stadig flere som fryktet smittefaren fra sykdommer som stadig hadde rot i boforholdene.

Noen håpet kanskje også at man kunne slippe så radikale og revolusjonære tilstander blant arbeiderne som man hadde sett ellers i Europa dersom arbeiderne fikk eie sine egne hjem med hageflekker og muligheter for husdyrhold.

Strinda kommune som på denne tid var eier av Nerlamon, så med velvilje på Selskapets engasjement for å bygge arbeiderboliger i Kolonien. Kommunen har ikke på tidligere tidspunkt engasjert seg i sosial boligbygging for fattigfolk, som til dels helst hørte byen til. Kanskje kunne man dermed håpe at sosialutgiftene til

kommunen kunne reduseres noe?

Sammen med Arbeiderboligene på Kalvskinnet er dette eksempel på tidlig sosial boligbygging i Norge. På denne måten blir Kolonien den første "moderne" arbeiderforstaden i byen.

Året 1873 gikk Strinda kommune inn for forslaget fra "Selskapet til Arbeiderboligers Anskaffelse" at det skulle bygges syv hus, hver med to leiligheter. Intensjonene i forslaget var gode, arbeidere skulle eie hver sin halvpart av et hus. Husene skulle ikke ligge tett opp til hverandre, med god lufting mellom husene. Hage for dyrking av grønnsaker skulle det være både foran og bak huset, til anvendelse for beboerne. Finansieringen skulle foregå med en nedbetaling av lån og renter med en fastlagt husleie pr. år. Husene sto ferdig til innflytting i 1875. Meningen var at stiftelsen skulle bygge ut hele Kolonien med samme målsetting. Med den vanskelige økonomiske situasjonen de fleste av leietakerne av de første husene befant seg i, med lave lønninger, høy arbeidsledighet og store familier, greide de ikke å sitte med disse boligene. I 1892 måtte stiftelsen resignere på målsetningen, og ble deretter et rent forretningsforetagende med formål å bygge og leie ut husvære.

"ALLE SLAGS UTSKUDD AV MENNESKER."

To år senere skriver en innsender, en kjøpmann ved Strandveien, om forholdene der inne. Etter hans mening er situasjonen nå så ille at byen snarest må overta hele området. Skjer ikke det, vil det være vanskelig å fortsette å bo på Ner- La`mon.

For det ene have vi alt for svakt ordensvern på Lademoen. Her samles alle slaggs utskudd av mennesker som i mørket gjør folk fortredd. Og skal man søke å snakke dem til rette, blir man enten personlig utsatt for en enda verre medfart, eller det øves som hevnerverk på ens hus eller annen eiendom ... eller man forstyrres i sin søvn av hyl og spetakkel om natten.

Lademoen som fyllplass av Trondhjems kommune,

For det andre hersker det en urenlighet her inne som er rent uutholdelig. Selve byen hjelper til med å forurense luften på Lademoen. Straks man kommer innover forbi jernbanelinjen møtes man i vestlig vind av en så ulidelig stank av latrinegjødsel, at man må holde seg for nesen for ikke å kveles. All den gjødsel fra byens latriner som ikke blir kjørt ut på landet, og det er en betydelig mengde, veltes nemlig hen i fjæren, hvor den ved lavvann ligger og stinker så det rent forpester luften opp gjennom Lademoens gater. ... Og så har man det utrolig store svinehold på Lademoen. Svin finnes der i nesten hver gård ... gjødselen fra svinehusene kastes i store huller som graves ned i sanden. Her ligger det da og stinker ... Dårlige latriner forøker svineriet, og for at kronen riktig skal settes på dette griseverk, samles opp innvoller av kreaturer og henlegges på lemmer og skur for å benyttes til svineføde. Dette går snart i forråtnelse, og ligger der og forøker stanken. ... På grunn av alt dette er vannet så forurenset her inne, at man kun med vemmelse kan nyte det, og det er Guds under at det ikke oppstår pest blant befolkningen.

Dersom noen ville sette seg i bevegelse og få i stand en overenskomst med byen slik at vi kunne få en vannledning hit, ville det være en stor velsignelse.

FORSTADEN BLIR BY

Ting tar tid» er et uttrykk vi gjerne bruker i møte med utålmodigheten. Men folk flest i Strandveien var forhåpningene om bedre tider når byen rykket inn på området til å ta og føle på. Mange syntes myndighetene var altfor "trøge" med å bedre forholdene. Innlegg i avisene vitner om irritasjonen som kunne oppstå blant lamonittene. Her fra en artikkel i "Ny Tid", sommeren 1894 fra en lamonitter: Strandveien er ikke synderlig innbydende å passere hverken for kjørende eller fotgjengere...Lort og støv og uhumskheter! Råtne fiskehoder og gamle blikkspann - og så den prektige aroma.

Midt i disse idylliske griserier boltrer stedets barn seg med tønnebånd og drager, kaster sten på kjørende og gående. Derfor kom å se! og nyt det idylliske liv nede på Strandveien med oss bare en liten halv time, og jeg tenker at høye myndigheter vil finne at vi lamonitter har grunn til å være glade i vår samvittighetsfulle Statsingeniør.)

Ny holdning til boligpolitikken

Det var ikke minst forholdene på Ner-la`mon som fikk Trøndernes Fagforbund til å kreve bedre boliger for arbeidsfolk i 1895. De mente dette var en kommunal oppgave. Grunnen til deres engasjement var flere:

«Arbeiderbefolkningen bor langt fra arbeidsstedene og byens sentrum.

På grunn av avstandene er de nødt til å spise på arbeidsstedet i middagspausen, ofte bare tørrmat.

Arbeiderfamiliene får større utgifter til transport av brensel, og de får ikke benytte fordelene av å benytte billig innkjøp på torget.

Husene de må ta til takke med i utkantene, er ofte dårlige og utette, og dermed blir utgiftene til brensel større og helseforholdene dårligere.»

Flere kommunale komiteer kom ingen vei med spørsmålet om arbeiderboliger, det ble gjerne fritt fram for privat initiativ fram mot 1910. I disse årene oppføres store deler av Østbyen, f.eks. størstedelen av Ulstadløkken sør for jernbanelinja og langs Mellomveien og Frostaveien blir bygd på privat initiativ.

Vendepunktet var 1910. Årsaken var at diskusjonen nå gikk høyt om en ny byplan. Den såkalte Fattigondekomiteen sendte en innstilling der det ble pekt på at arbeidsfolk ofte hadde urimelige høye boutgifter,

ikke sjelden på 40 % av inntekten. Slik var det selv for direkte helsefarlige boliger. Kommunen begynte dette året å grunne sin boligpolitikk på tomtekjøp, blant annet kjøpte kommunen 200 mål på Ulstadløkken. Husbehovet var nå prekært. 1913 vedtok kommunen en ny reguleringsplan for

Østbyen hvor det ble bestemt å bygge arbeiderboliger på tomtene i Ulstadløkken.

I 1913 la en komité fram forslaget om 10 leiegårder på Ulstadløkken med leiligheter som kommunen skulle leie bort, fortrinnsvis til folk i små kår og som var familieforsørgere. Bystyret vedtok forslaget om å bygge 10 leiegårder med til sammen 60 leiligheter på kommunal grunn på Ulstadløkken. Byggingen kom i gang sommeren 1914. Leilighetene besto av kjøkken, stue med skyllerom og spisskammers, ett soverom, entre og utekott. Husleia var 28 kroner pr. mnd. I oktober 1915 var de tre første husa på Ulstadløkken klar for innflytning. I løpet av vinteren var hele blokka 1 - 10 Anton Kalvås gt. ferdig. Bak sto Sverre Pedersen, stadsarkitekten som gjennomførte ett imponerende stykke sosial boligbygging. Fram mot 1918 ble det oppført nye arbeiderboliger ved Nidarholms gt. Ulstadløkken og Biskop Sigurds gt.

Boligenes var etter denne tids standard god. Leilighetenes størrelse var på 2 værelser og kjøkken, med vannklosset, vaskerom og tørkeloft, som til da var ukjent i andre arbeiderstrøk på La'mo'n. Spørsmålet måtte bli om disse nye arbeiderboligene var noe hjelp for de som fortsatt bodde i dårlige trekkfulle hus i Kolonien på Ne'rla'mo'n. Mange av de som hadde fast inntekt flyttet fra Kolonien, over jernbanelinja til Øverla'moen for å få en bedre bolig. Det som da i etterkant fulgte, var nye arbeidsløse flyttet inn i de nå ledige husene i Kolonien, som var fraflyttet. De nye boligene på Ulstadløkken, "Boligan" snart overfylt. En gjennomsnittfamilie på 10 medlemmer var ikke noe uvanlig.

Noen familier var sosiale kasuser som kommunen ville plasseres der. Det hendte også her at noen ikke greide å betale husleia, og måtte flytte. Disse kom i kommunalt eide hus i Kolonien. Så rundansen var i gang igjen. Dette er også beskrevet i et annet avsnitt.

De fleste boligene som ble bygd var av dårlig standard. Fra de private husbyggerne var det en

bevisst økonomisk satsing med å bygge arbeiderboliger på Nerlamon. De fattige og nødstette i Kolonien ble ett økonomisk satsingsområde, ikke bare på husbygging, men også på andre områder som en kommer tilbake til. Kolonien var på 36 mål, og i utstrekning fra Sodemanns gate, (tidl. Leistadgata) før 1893, og inn til nåværende Bryggeriet (E.C. Dahls). Tilstøtende gater som Marcus Thranes gate, (tidl. Gerhard Schønnings gate), Arbeidergata (tidl. Suhms gate), Strandveien og General

Kroghs gate (nå kalt Reina). Området var da bebygd med 67 hus som var fordelt slik: 27 eiendommer har nr. til Strandveien, 17 til Rosenvinges gt. 16 til Gen. Kroghs gt. 6 til Ger. Schønnings gt. (senere Marcus Thranes gt). 3 til Shums gt. (senere Arbeidergata). Til sammen 36 mål.

Før den utstrakte utbygging av Nerlamon, kjøpte Trondheims Kommune av Strinda Kommune hele området. Dette var i tråd med hva Strinda Kommune ønsket. Kommunen kunne ikke i lengden leve med den utpregede slum som har utviklet seg over tid i kolonien, med store sosiale utgifter, liten eller ingen skatteinngang fra de som bodde i området. Det må presiseres at Strinda Kommune var en forholdsvis rik landkommune. Hele kolonien besto for det meste av falleferdige rønner, med få hus med en standard som var beboelig, med store familier med mange barn, stor dødelighet p.g.a. sykdom og feil ernæring. Analfabetisme var også utbredt, foreldrene så seg ikke i stand til å sende ungene på skole. Ungene måtte hjelpe foreldrene å skaffe til veie det mest nødvendige til et livsopphold, med tiggende og leting etter mat og brensel.

Strinda Kommune hadde vanskeligheter med å håndheve loven om skoleplikt. Som den eneste eneste utvei kjøpte Strinda Kommune opp hele området i 1873 som var på 36 mål, og begynte å rassere store deler av området med tanke for å bygge tidsmessige boliger for arbeidsfolk. De ville helst bli kvitt området i sin helhet da det medførte store økonomiske sosiale belastninger. Året 1894 var hele Nerlamon utbygd, (etter at Trondhjems kommune kom inn i bildet i år 1892) fra Innherredsveien og til Ladebekken (Bingbekken).

Hva ville Trondhjems kommune med dette område? De hadde bruk for ei transittkai for transitt av trelast fra Sverige med henblikk på det europeiske og oversjøiske markeder. Forutsetningen for denne transitt var at Merakerbanen (som sto ferdig i 1877) måtte utbygges og kobles inn på den svenske jernbanen. Formålet var å drive eksport av trevirke fra midt-Sverige og de nordlige deler av Sverige til Trondhjem. (I denne forbindelse må nevnes den storstilte planen til Stadsingeniør Dahl rundt 1870-årene, om å oppdemme Brattøra, Bakkestranden og Rosenborgbassenget til et stort kai- og havneanlegg, med påfølgende gjenfylling 30 år etter av fjæra som strakte seg opp til Strandveien) med tanke b.l.a. for eksport av varer spesielt trelast som skulle til England og kontinentet. I hans utbyggingsplaner var også et kaiområde i østre havnebasseng, Lademofjæra. Dette ble ikke realisert før i 1880, om noe redusert plan, hvor en dypvannskai ved Ladehammeren, med tilføring av et jernbanespor fra Merakerlinja til den nye Ladehammerkaia. Svenske

myndigheter forespeilet nordmennene et volum på 90 000 jernbanevogner med transittgods pr. år. Togforbindelsen mellom Østersund og Trondhjem ble åpnet med stor festivitas i 1882. Kong Oscar 2. var den første passasjer. De første fire årene ankom bare 900 vogner for transitt over den nye utskipningshavna. Dermed forsvant den økonomiske gevinsten som Trondheim kommune var blitt forespeilet. Som en kuriositet kan nevnes at ved forhandlinger om den nye kommunegrense i 1893, ønsket Trondheim kommune å selge hele Ner'la'moen tilbake til Strinda kommune. (I forbindelse med utvidelse av kommunegrensen i 1893, skrev rådmannen i Strinda kommune til Formannskapet ett følgende notat:

Strinda kommune bør kvitte seg med nedre del av Lademoen spesielt "Kolonien" da området er et sann arnested for laster og forbrytelser, med tilholdsted for reisende kunstnere og Positivspillere.

Dette var sikkert begrunnet med at mange tilreisende og taterfamilier slo seg ned for kortere eller lenger tid.) Dette notatet ble gjort i forbindelse med Stortingets behandling vedr. utvidelse av bygrensen.

Rosenborg/Møllenberg

1880-årene ekspanderte Trondheim østover, spesielt etter at den første Bakke bru ble bygd i 1886. Folkestrømmen gikk østover. Tyngdepunktet av den tette befolkningen i midtbyen forskjøv seg i mot Møllenberg/Rosenborg-området og Lademoen.

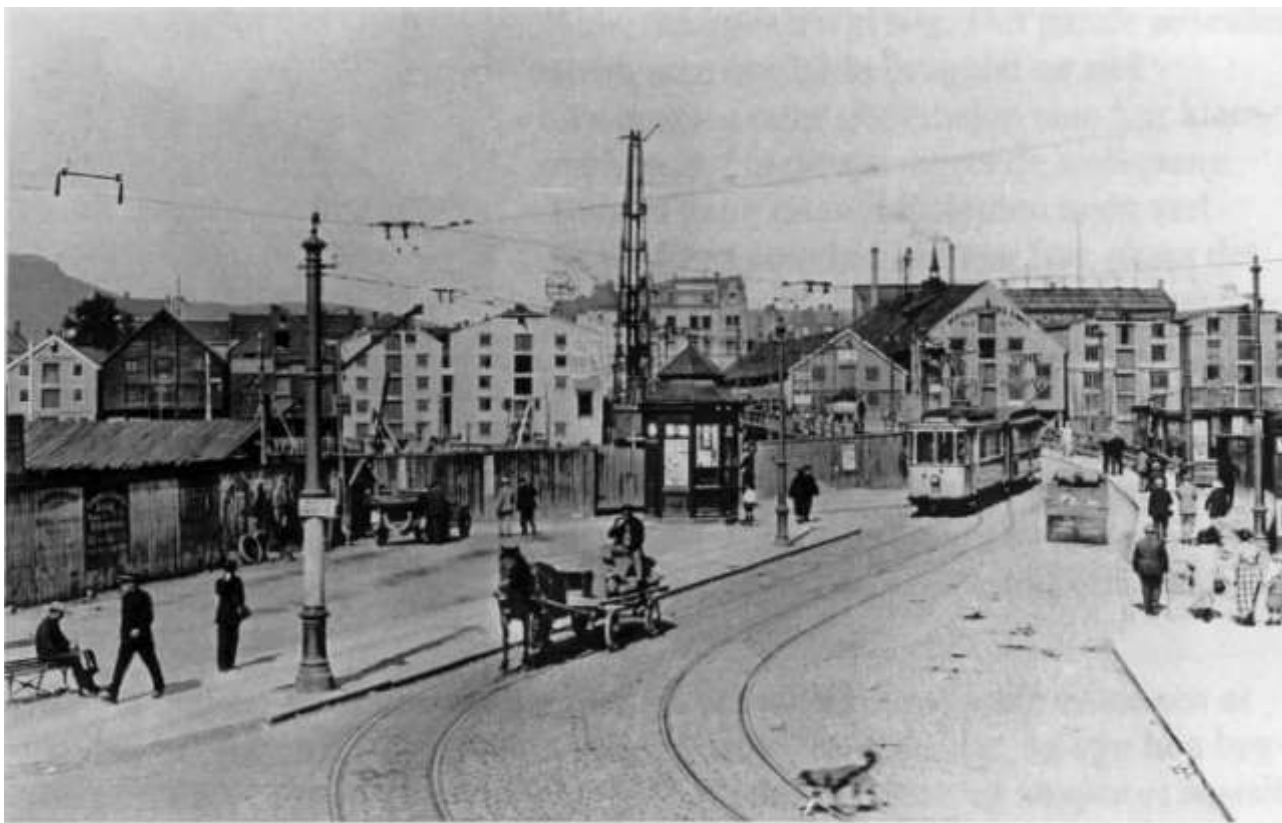
De som eide disse områdene samt bakkestranden var Bakke gård som solgte ut området med formål husbygging både til Trondheim kommune og private investorer.

De som bygde husene var fra mellomklassen eller middelklassen. De fleste husene var trehus, med en hovedbygning på to etg. (med eier i andre etasje) med en familie i hver etg, og en bakgård også på 2 etg. med to eller flere familier i samme etg. som leietakere. Disse familiene var for det meste fra arbeiderklassen. Det var store familier som var stuet sammen i disse bakgårdene, 8 til 10 barn var ikke uvanlig. Når tilveksten i familiene ble så store, måtte de fleste nødvendigvis flytte fra barndomshjemmet i 20-årsalderen, og mange stiftet egen familie med barn. Det ble veldig trangbohet i leiligheten når en ny familie kom til. Det var da nærliggende for de nye familiene å søke lenger øst i område for å bosette seg, b.l.a. i Kolonien jenne på Lademoen.

Det var ikke mange alternativ å velge mellom, men nedre del av Lademoen, langs Lademofjæra, og nedenfor Merakerbanen var under utbygging. Lademoen begynte å ta form som et sammenhengende område, framtidens og byens viktigste arbeiderbydel. Mange innflyttere de fleste med familier kom fra begge trøndelagsfylkene, både fiskere og jordbrukere. Mange var også "leilendinger". Disse menneskene søkte inn mot mer urbane områder, som Trondhjem. På deres hjemplass var det ikke noe livsgrunnlag. Tilværelsen var preget av høy arbeidsledighet og store barneflokker. Mange ønsket å starte en ny tilværelse.

På denne tiden var det mangel på husvære i hele Trondheim. De fleste av innflytterne måtte flytte til det nye området inne på Lademoen og Østbyen. Fra 1880 var Trondheim i stor industriell utvikling som byen aldri har opplevd før. Likevel greide ikke kommunen å skape arbeidsplasser og husvære nok for den store tilstrømningen av arbeidssøkende, enkelte år kom det innflyttende opp mot 100 familier. Trondheim kommune bygslet ut de fleste tomtene som var i Kolonien, men noen ble solgt til interessenter.

Største forflytning mot Østbyen var etter 1886, da Bakke bru ble bygd, ikke bare mennesker, men store og små bedrifter fulgte etter.

Rart at helsa holdt

Botettheten var stor. En kvinne (f. 1892) forteller at hjemme i kolonien var de en familie på 2 voksne og 7 barn. Mora var dårlig til bens, og faren hadde astma. Men ikke nok med de sju barna, de tok til seg ei lita pike som lå i vogga. Da hun har blitt såpass at hun kunne gå, tok de til seg en gutt også, hele gulvet var fullt av senger. De lå på kjøkkenet også, 3 stykker i ei seng, anføttes.

En annen kvinne (f. 1907) kom fra et hjem i Nordtvedts gt. på to rom og kjøkken. Hun forteller at de måtte bære vatn både opp og ned, for de hadde ikke innlagt vatn. Vi bar fra gården siden av, for dem reiste bort om søndagene for de hadde forretning. Når de reiste bort, måtte vi gå lenger opp i gata for å hente vatn. Og så var det vannposter på gatehjørnan all stess innover

Strandveien.

En mann f. (1904) husker mora og alle de andre husmødrene som sto der om vinteren og vaska klær nede i gården der det var vannspring. De sto i kulda, vaska og skylte. -Det er rart kordan helsa holdt, sier han, men legger raskt til: -ja, ja, -den holdt no ikke heller da, det er sikkert!

Tatt fra "Lærebok i huslig økonomi".

Dette skulle en familie på 2 voksne og tre barn leve av.

Inntekt pr.år. kr. 1000,00 for en hovedforsørger, året 1909:

Husleie.....	Kr.168.00
Brendsel.....	35.00
Petroleum til belysning.....	15.00
Sykekasse.....	10.00
Skolesaker.....	10.00
Skatt og brandassuranse.....	13.00
Gangklær og sko tøy.....	150.00
Vask, renhold og reparasjoner.....	15.00
Fornøyelser, tobakk, aviser, porto.....	20.00
Mat.....	525.00
Oppspart.....	39.00
Sum pr.år.....	1000.00

Dette oppsettet kan være i tråd med en familie fra kolonien Lademoen...

Matsituasjon under 1. verdenskrig

Poteter var det lite av under første verdenskrig. Når husmødrene fikk teften i at det var kommet poteter i en forretning, dro de avgårde og kjøpte seg et par kilo. Potetsekken kosta 5 kroner, og få hadde råd til et så stort utlegg. En mann husket en gang handelsmann Skånes i Strandveien fikk en sekk poteter. Han ble nesten nedrent før han hadde fått solgt den potetsekken.

Etterpå var det vanlig med suppe. Det kunne være saftsuppe med svisker i eller havregrynsuppe, helgryn "Trondhjemssup".

Suppe og grøt til kvelds

Det var ikke mellommat mellom klokka 12 og klokka seks, forteller en kvinne (f. 1896). Bare ved fastelavn, for da laga mora fastelavnslaupe, og den delte hun i kvartinger så alle fikk sin del.

Til kvelds fikk de havresuppe, og te og kaffe annenhver kveld. Det var også vanlig med grynmelsgrøt med skummet melk til. Ungene drakk kaffe også - med sikori for å gjøre den sterkere.

(Sikori er et stoff som fins i rota til sikoriplanten.)

Oppbevaring av maten

Man kunne ikke kjøpe inn matvarer i større kvanta den gangen, for det fantes hverken kjøleskap eller frysebokser. Man kjøpte inn melk for helga og satte den i størhuset (om det fantes) der det gjerne var kaldest. En mann (f.1906) husker fra barndommen sin melkemannen som kom kjørende på Ner-La`mon. Han plystra i ei plystrepipe for å varsle fra at de kunne komme med spannet og kjøpe. Han ausa opp skumma eller nysilt melk fra tanker på hestvogna.

Problemer under 1. verdenskrig

Matmangel og rasjonering under første verdenskrig ga seg i blant tragiske utslag i mange familier. Men enkelte fant råd.

Vi dro rundt på gårdene i Strinda for å kjøpe melk, ja av og til tok vi toget helt til Malvik. Men ellers var maten ofte av dårlig kvalitet..... Smøret var for eksempel blanda med kvalfett, det smakte ikke godt. Det var å stå i kø med hundrevis med mennesker. Poteter var vanskelig å oppdrive. I bærtida dro vi ut og fylte i spann med blåbær og tyttebær som vi syltet. Det ble pålegg.

Hvordan var boforholdene generelt?

Noen boliger var av bra standard, spesielt husene som enkelte av innflytterne hadde med seg fra sitt hjemsted. Disse var bygd med laftet tømmer.

Boforholdene gikk på helsa løs

Fra en artikkel i "Ny Tid" 5. desember 1911 om boligforholdene:

Det er galt nok at husleien er urimelig høy her i byen, men det er enda verre at de beklemmeligheter folk må betale for i dyre domme, mange steder under all kritikk....

Det kan godt hende at folk vil stemple det som overdrivelse, hva vi her beretter om, men til disse tvilere vil bare si: Gå selv og undersøk forholdene og dere vil få syn for sagn.

I alminnelige tregårder med to-roms leiligheter er forholdene ofte ikke så rent dårlige. Men der kommer noe annet til. For å bringe lettelse i husleien er nemlig ikke ualminnelig at en familie leier bort et værelse, mens de selv nøyer seg med det andre.

De aller dårligste og mest overfylte leiligheter finner man i de gammeldagse tregårder, hvorav mange fortjener benevnelsen rønner. Alt er gammelt og uhensiktsmessig, rommene er lave og trange. ...Det er en hel del steder hvor der hverken er innlagt vann eller lys. I disse trange rom stuves så ofte familiene sammen ofte opp til 10-11 personer, og da må det bli rot, urenslighet og sykdom. I disse rom er det tæringen har sin beste grobunn. Legg merke til mødrene og barna som holder tilhuse i disse boliger! Legg merke til den sykelige gustne farve!

Hygiene fantes det?

Det fantes ikke innlagt vann i husene på nedre del av Lademoen. Før det hadde de gravd brønner, som da var den eneste vannkilde de hadde. Dermed ble hygienen deretter, da disse brønnene vanligvis frøs om vinteren. Såpe var det lite av til eget bruk, til vask av klær og rengjøring av boligen måtte man bruke noe som kaltes for såpesudd, en slags grønnsåpe. Belastningen var størst

hos hun som skulle forsøke å holde noenlunde rent, nemlig husmoren. Vasking av klær ble det lite av om vinteren. Mange barn måtte gå i mange uker før de fikk rene klær. Dette bedret seg etter 1900, da kom det vannposter på hvert et hjørne innover Strandveien. I påfølgende år ble det innført vann i alle hus, etter vært elektrisitet og renovasjon. Dermed ble husmoren sin tilværelse betydelig lettere. Elektrisk gatelys kom ikke før i 1930-årene. Før det var det gasslykter.

Helse og hygiene

Folk på La`mon gikk i stadig angst for at epidemier og smittsomme sykdommer skulle ramme dem. Boforholdene gjorde smittefaren prekær.

Det var dårlige boforhold på Lademoen. Det var ikke så mange hus som kunne sies å være menneskeboliger, nei. ... De kjørte likvognene kontinuerlig når tuberkulosen og spanskesyka herja. Det var en familie på 9 medlemmer. Ei datter var åndsvak. I løpet av 2 år vart hu igjen alene. Foreldre og søsken forsvant. Av tuberkulose. Sykdommen ramma sterkere her enn i andre strøk av byen.

Barn og unge var særlig utsatt, de ble gjerne utsatt for den tuberkuløse sykdommen som kaltes skrofulose og som rammet halskjertlene.

Fattigfolk"trøst": De eide lusa i veggen

På skolen måtte ungene rett som det var til badet som var nede i kjelleren og kjenne finkammen gjennom håret. Da kom det folk fra sunnhetsvesenet og undersøkte ungene i håret og rundt om på kroppen. Hadde de lus, fikk de brev hjem. Det skulle foregå diskret, men når ungene på skolegården begynte å kjenne etter på klærne dine om det knitra i papiret på "lus`brevet", så var det ikke lett å skjule. Da ble det håning: - Hain har lus! Hain har lus..

I mange hus forekom det veggelus også, og kakkerlakker. Når det ble som verst, kom Sundhetsvesenet med utstyr som røykte ut utøyet.

Hvilket kosthold hadde disse menneskene?

Penger til kjøp av det mest nødvendige, som mat og klær var det lite av. Det var mang en unge som la seg sulten og gråtende om kvelden. Kostholdet var meget enkelt og spartansk, som for eks. grynsmelsgraut med blåmelk på, og litt sukker. Denne menyen kunne de få om morgenen etter, men kald. Var det noe til overs, så ble kaldgraute skåret opp i skiver, og stekt i talgfett, som en kunne få gratis hos slakteren. I sildesesongen så kunne det bli en og annen sild fra sildemottaket som lå inne på Nyhavna. Frukt og grønnsaker var det lite av, om det hele tatt var å oppdrive for en billig penge. For det meste var det å plukke disse varene på søppelfyllingen. Lørdags ettermiddag kom Baker Halset med et lass med surdeig som han kastet på fyllingen. Lukta av ferskt nystekt brød spredte seg ut over hele Ner-lamoen.

Arbeidsledighet og fattigdom

Noen av de som bodde i Kolonien hadde arbeid, men ganske få hadde noe fast arbeid, til tross for at det var en del fagutdannede som også bodde der. Bygningsarbeidere var en yrkesgruppe som hadde arbeid om sommeren, men om vinteren var det stillstands. Denne gruppen, sammen med andre yrkesgrupper med store familier, lå også på sultegrensen i store perioder av året, da regelen var at de som hadde arbeid i sommerhalvåret var ikke berettiget til noen form for sosial hjelp i vinterhalvåret. De fleste var ufaglærte, og blant disse var det høy arbeidsledighet.

Det kunne til tider være en arbeidsløshet om vinteren på 60 til 70 % som delvis varte til omkring 1935. Arbeidsledigheten var størst i årene 1932-35, 40 % av de arbeidføre som bodde i Trondheim kommune var arbeidsledig i denne tidsperioden. Men det slo mest ut inne på Kolonien hvor ledigheten var størst. Dette medførte et voldsomt press på den kommunale økonomien. Kommunen måtte sette igang såkalt "nødsarbeid" også kalt "omframtarbeid", som blant annet

besto i å frakte stein fra den påbegynte veien rundt Ladehammeren, og kjøre den med hest og vogn opp til Heimdalsmyra, som skulle fylles igjen. Det ble ikke så mange turer pr. dag da avstanden var i mellom 1 til 2 mil hver vei. De som var på tiltak, fikk bare 4 dager pr. uke i en kortere periode, da kommunen ville fordele arbeidet slik at så mange som mulig fikk arbeid.

Andre tok det tilsynelatende lettere. En som drev vedutsalg og hadde hest, ble skyldig skatt. Så tok de hesten fra ham. Han måtte ty til fattigkassa, og fikk 18-20 kroner uka. - Så godt har æ aildri hatt det, sa han. - Når æ får penga no, går det til mat til kjærring og onga, før gikk det først å fremst til hesten, veit du!

Matlapper

En form for understøttelse var matlappene. Det fikk man på Graamølna, som "grautstasjon". Hver dag måtte de nødstilte gå og hente en lapp, man fikk nemlig ikke lapper for to dager. Med lappen tuslet man videre og fikk fylt opp spannet med mat til hele familien. Det var kjærkomment å få med seg noen kjøttkaker eller en grautporsjon og kanskje litt havresuppe.

Forretningslivet på Nerla'mo`n

I Kolonien fantes det også egne næringsdrivende, skomakere, vognmenn, skraphandlere og et stort utvalg av forretninger. Det var kolonialforretning på annen hvert hjørne innover hele Strandveien.

Likeså utsalg for melk og brød, fisk og tobakkutsalg. Kjøpmannen på hjørnet var en sentral person, om ikke en institusjon i området, der folk møttes daglig for å få, og gi informasjon.

Et viktig moment var den utstrakte kreditt som deres kunder fikk, over tid, egentlig var å gjøre dem økonomisk avhengig med å kjøpe på "bok". Nå må det sies at de fleste kjøpmennene i Kolonien var meget hjelpsomme der nød og fattigdom var mest framtrødende. Dette gjorde seg mest gjeldene under de store streikene og lockoutene i mellomkrigsårene.

Vareslagene disse forretningene hadde var assortert. Spesielt kolonialforretningene. Der kunne man kjøpe fra sytråd til sirup, både lysebrun og svartsirup, samt Hvidevarer og Skipsproviant. Dagligvarene var i gjennomsnitt dyrere enn forretningene som lå nærmere Midtbyen og i selve midtbyen. Det var to forhold som gjorde seg gjeldende for at kundene handlet dagligvarene sine hos kjøpmannen på hjørnet: Kjøp på kreditt, lang avstand til andre forretninger som lå i god avstand fra Ner-la'moen som igjen medførte transportutgifter med trikk fram og tilbake. Melk og brødprodukter var det maksimale priser på, ferske sådanne, med en prisnedsettelse på brødvarer som var mer enn en dag gammel, for det meste ble det kjøpt daggammelt brød.

De fleste husmødrene bakte selv, men kostnadene pr. brød ble omtrent det samme når prisen på mjøl, gass eller elektrisitet ble lagt sammen. Fukt og tobakkforretninger som sammen med disse varene også solgte sjokolade og andre godterier var det flere av. Ølsalg foregikk over disk i enkelte kolonialforretningene.

Fiskutsalg var det to av på hele Ner`La'mo`n, med et godt vareutvalg både med fisk og grønnsaker. I tillegg var det fiskhandler som handlet fisk og grønnsaker fra en handvogn som han dro gate opp og ned med, og annonserte varene sine med en meget høy stemme. Men også her var det billigere å handle i Ravnkloa. Flere skomakere hadde etablert seg i området. De hadde tildels mye å gjøre da et par sko ble brukt av søsken som arvet dem etter en eldre bror eller søster. Slitasjen ble etter hvert ganske stor og reparasjoner måtte gjøres helt til skoens enkeltdeler falt fra hverandre. Skomakeren tok også og forsterket skoene med såler fra drynlær eller balata-drivreimer.

Det var stor barnedødelighet i de kommende 30 år

Det ble også innført middagsbespisning to ganger i uka for de mest trengende. Dette ble utvidet til alle skoledagene under den første Verdenskrig, 1914-18. Mange gikk ut av folkeskolen med mangelfull lærdom, som måtte kompenseres senere, for noe videre utdanning for barn av arbeiderklassen var det lite av. Hovedgrunnen var foreldrene ikke hadde råd til å påkoste barna sine noe videre skolegang etter folkeskolen. Årsaken hadde to sider: Den gang var middelskolen (kan sammenlignes med nåværende Ungdomsskole) betalings-skole, noen friplasser var det, men de kriterier som ble lagt til grunn som at faren eller hovedforsørger hadde fast arbeide, så sto mange unge fra arbeiderfamiliene uten skoletilbud etter folkeskolen.

En annen årsak var at etter konfirmasjonen så måtte hun eller han ut for å tjene penger for å hjelpe familien økonomisk. Noen familier hadde mistet sin forsørger som var sjømann under krigen, dette forsterket den økonomiske krise som slo sterkt ut ovenfor barna. For det meste så hadde det ingenting med intelligensen å gjøre, da flere av disse elevene ble framtrødende personer både i arbeidsliv og Arbeiderbevegelsen i mellomkrigsårene, og etter den annen verdenskrig.

På skolevei

Etter byutvidelsene 1864 og 1893 hadde byen, og særlig Bakklandet sogn, fått nye skoleproblemer

å løse. Byen grodde østover med trehusbebyggelse på Rosenborg fra kirkesletta til Innherredsveien og ikke minst inne ved Strandveien utvidet bofeltet seg. Bakkland-skolen, "Bakklandets Fællesskole", ble nå gjort til ren pikeskole, mens guttene fikk gå på Graamølna, som kommunen hadde leid 1864. Graamølna ble etter datidens forhold en fin skole. Sjøen gikk den gang like oppunder grunnmuren til skolehuset, og guttene kunne bruke fjæra og sjøen som tumleplass.

Ved byutvidelsen 1893 fikk Østbyen en ny skole: Det var Eli plass skole - også kalt Sæterskolen etter en populær lærer som var der. Her hadde ungene fra Kolonien fått sin skolegang i mange år, blant annet sammen med fattigunger fra husmannsplasser i Strinda. Skolen lå like ved Voldsminde gård, og hadde vært Strinda-skole i mer 30 år før den kom i byens tjeneste. Den hadde tre klasserom og en lærerleilighet. Tidligere hadde en annen skole eksistert i samme strøket: Lykkens prøve. Den lå på Buran der hvor Trondhjems Preserving er i dag.

Bygningene på Eli plass var satt opp i 1810 av den kjente trondhjemsborgeren Mathias Conrad Peterson, mannen som fikk i gang 17. mai- feiringa og dermed skapte seg et navn i Norges-historien. Bygningen gav rom til Strinden Sparebank og til formannskapet i flere år før det ble startet skole der i 1860.

Etter en periode med synkende elevtall, fikk Eli plass skole kraftig elevstigning i 1890-årene. Da var skolen blitt 6-delt, men det var ikke plass til alle.

Mange unger på Ner-la`mon måtte henvises til Ynglingsforeningens lokaler ved Strandveien. Her fikk de sin undervisning.

Skoleprotokollene på Eli plass viser at mange av elevene hadde fravær på grunn av manglende klær og skotøy.

Ila og Kalvskinnset hadde allerede fått sine moderne skolebygg før Bispehaugen skole kom i bruk med sine tre paviljonger i 1898. Det betydde slutten på Graamølnas periode som folkeskole og snart for Eli plass. Barna ble overført til Bispehaugen, men det ble snart klart at et voksende antall østby-

barn trengte både en Lademo- og en Lillebyskole de nærmeste årene.

Den 23. august 1906 marsjerte skolebarn for første gang inn i klasserommene til den nybygde Lademoen skole. Det ble vel et minne de bar med seg senere i livet, sammen med minnene fra begivenheter ellers den samme sommeren. Byen hadde vært pyntet til fest i forbindelse med kroningen av vår nye kong Haakon den sjuende, og mange hadde fått glimt av fyrstelige personer fra mange land.

Elevtallet på Lademoen ble over 1200, fordelt på 37 klasser, og man måtte ty til ettermiddagsundervisning for tredjeparten av elevene for å få plass til alle.

Når det ble satset såpass mye på skolestellet i Trondhjem rundt århundredeskiftet, har det bl.a. sin bakgrunn i 1890-årenes oppgangstid. Det var utvikling på mange områder, og bevilgninger til sosiale formål og skole begynte å stige. Det skyldtes også at mer radikale politikere begynte å få mer innflytelse i byens styre.

Skoleloven av 1889 gir også noe av bakgrunnen for skoleutbyggingen. Loven skapte folkeskolen, som skulle gi en sjuåring og fri opplæring av barn fra alle samfunnslag. Enhetskoletanken var målet, og denne felles folkeskolen skulle være den som all videre skolegang skulle bygges på.

En ble hardfør på skolen

Mange som husker tilbake til skoletida rundt 1914, nevner de strenge lærerne. Fysisk avstraffelse synes å høre til dagens orden. Noen syntes derfor skolesystemet var for autoritært og brutalt. Andre innrømmer imidlertid også at ungene fant på nokså mye fantestreker.

-En måtte ikke gjøre noen store sprell, før en fikk en kraftig ørtæv, eller få avrevet en hårdott. Når vi skulle marsjere inn til time, stod læreren på trappa, og hvis vi ikke gikk pent og rolig, så fikk vi et slag enten over nakken eller over ryggen. De hadde forskjellige måter å tukte en elev på. Det var å

løfte ham opp etter ørene eller ta et kraftig tak bak i håret. Eller måtte rette fram fingrene så læreren kunne slå med pekestokken, fem slag på hver side. En ble liksom mer hardfør når en gikk på skolen, i alle fall på la`moskolen.

(Mann f. 1907).

Lilleby skole, bygd 1911

På Lilleby skole var det noe som het "å stå strambukk". Eleven måtte bøye seg fram og så brukte læreren pekestokken og smelte i vei. Jeg hadde en gymnastikklærer. Han hadde det med å ta øreflippen og løfte gutten etter til han sto på tå. Ofte gikk det så hardt ut over øret at blodet kom. Vi hadde også en lærer som tok strupetak. Han tok tommel og pekefinger under strupen og så vred han rundt skinnet. Han sto i menighetsrådet. Det var en avstraffelse som gjorde at mange elever hatet skolen og var så glad når de sluttet.

Men lærerinna mi på Lademoen skole var menneskelig, hun tok klassen med på tur. Da kjøpte hun den største sirupskaka hun fant, og meierismør. Så delte hun sirupskaka i porsjoner til alle med meierismør på.

(Mann F. 1914).

Vanskelig å få tid til lekser

Enkelte unger fra Strandveien kunne ha både en og to betalte jobber utenom skoletid. Da var det ikke mye energi til overs som kunne brukes til å gjøre lekser. Det var ikke bestandig lett å sitte hjemme og konsentrere seg om leksene heller så trangbodd som det var.

Videreutdanning?

Også på Ner-La`mon fantes unger med gode evner. i 1912 opprettet bystyret Tronhjems kommunale middelskole, en tre-årig videreutdanning bygd på folkeskolen. Eksamen fra 7. klasse var godkjent som opptaksprøve for å begynne.

Slik ble ble folkeskolen knyttet til det videregående skolevesen. Den første tiden var middelskolen på Bispehaugen, og man betalte hverken skolepenger eller skolemateriell. Men middelskolen var et

sprang som få fra Strandveien brydde seg om å ta, selv om lærere kunne rå en og annen lovende gutt eller jente til å forsøke.

-Noen som var særlig upopulære hos oss var "pistan". Det var de som gikk i middelskolen, de hørte til en annen samfunnsklasse enn oss. De burde helst ikke vise seg på Ner-La`mon. De hadde ikke noe å gjøre i i vårt miljø.

(Mann f. 1900).

-Middelskolen var det aldri snakk om, for vi var en stor familie, så jeg begynte å jobbe etter 8. klasse. Kan ikke minnes at noen av kameratene gikk videre på skole.

(Mann f. 1900).

De fleste avsluttet sin skolegang etter 7. klasse, selv om vi har eksempel på at evnerike barn fra små kår gikk på den frivillige 8. klasse som ble opprettet i 1903. Her gikk de 30 t/uke med engelsk og bokholderi som nye fag. Fikk de karakteren 2.5 eller bedre, kunne elevene nemlig løse handelsbrev, og det var en gulrot som dro.

Mange hadde ikke anledning til å gå 8. klasse fordi måtte arbeide. Fra 1913 kunne de i stedet gå fortsettelseskurs: 2 timer etter klokka 18.00 kunne de gå 4 dager i uka i 7. måneder. Hovedfag var her engelsk for gutter. Jenter kunne lære husstell. f.eks. å risse, modellere, klippe og sy kjoler eller lage mat.

Sosiale tiltak på skolen

Skolen var en smeltedigel. Her møttes unger fra forskjellige samfunnslag. Kontrastene var grelle. Her kom unger som manglet tilstrekkelig klær og skotøy, enkelte var barn av foreldre som måtte stole på fattigkassa, andre hadde foreldre, særlig fedre, som gikk på fylla. Stellet ble så som så. Mange foreldre gikk i spenning på om ungen kom hjem med lus. På skolen var det lusundersøkelse både titt og ofte, for lusa spredte seg fortere enn svint. Når guttene hoppa bukk, skulle de legge igjen luene på ryggen til den som sto. Så ble det en haug luer til slutt, og lusa vandret!

Trondhjems skolen satte i gang flere tiltak for å avhjelpe nøden som hersket i hjemmemiljøet til mange unger.

Vi hadde en i klassen, hu var så dårlig kledt, og strømpan var så sund at det var no bare fotan. Skoene var bare noen lørver, og ute var det frost.

Og så var det en time - hu satt attmed ovnen - og så ble sånn styr på a, og så sa hain overlærer Moxnes: Hva er det du holder på med? Og så gikk han nedover og så ka hu holdt på med: -Å stakkars, e det sånn ja, sa`n. Så sa`n itj`no mer. Men han ordna så hu fikk sko.

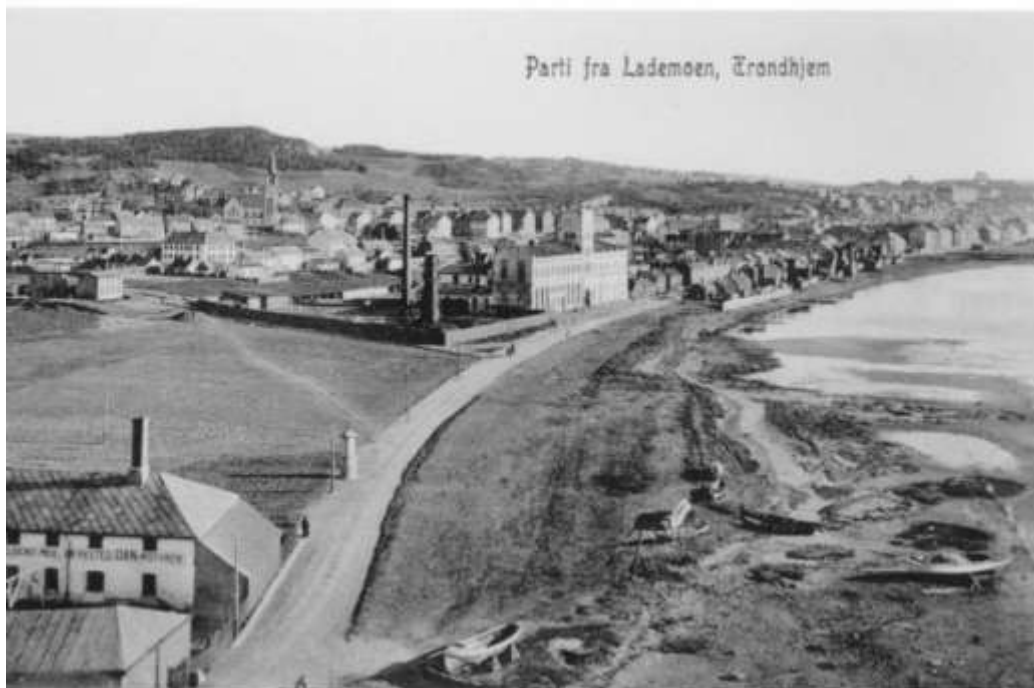
(Kvinne f. 1911).

Skomakerskolen - "skomikken"

Rundt århundredeskiftet kunne unger som sognet til Lilleby ha med skotøy hjemmefra som de lærte seg til å flikke på. De flinkeste lærte å sy nye sko. alle skulle lære å hjelpe seg sjøl med skoreparasjoner, legge trå og slipe verktøy. Skolen skaffet materialer som trengtes utenom læret.

Skolebad

Både på Lilleby og Lademoen fikk elevene mulighet til grundig kroppsvask hver 3. uke. Men det

var ikke så mange elever som benyttet denne sjansen, de forklarte det med at de heller brukte Østre folkebad.

Skolebespisning

Fra 1897 fikk trengende skolebarn gratis middag på skolen om vinteren.

Kommunen støttet ordningen ved siden av privat bidrag, særlig fra Trondhjems Sparebank og brennevinssamlaget. Under 1. verdenskrig overtok kommunen utgiftene. Maten ble levert av Dampkjøkkenet, og ukeseddelen kunne bestå av:

Mandag: Saltkjøtt, poteter, gule erter og brød.

Onsdag: Lapskaus og saftsuppe med brød.

Fredag: Risgrøt og melk.

Det var særlig østbybarn som deltok i ordningen.

Her kommer lamogutten Reidar sin historie inn:

Året 1915 var det andre krigsåret av 4 år. Norge stod utenfor krigen, men mangelen av livsviktige varer fra utlandet, begynte å bli sterk merkbar. Det ble laget blokade for norske skip som kom fra utlandet. Mange ble senket før de nådde norske havner. Mye av den lasten som disse båtene hadde, var livsviktige for menneskene i Norge. Slik som korn fra Amerika og kull fra England.

På grunn av krigen ble prisene på matvarer skyhøye i forhold til det normale. Med den aktiviteten i arbeidslivet som krigen medførte, så gikk arbeidsledigheten kraftig ned.

Lønningene gikk opp, fortjenestene økte, men stod ikke i forhold til de økte prisene på varer og tjenester, f.eks. matvarer, brensel og husleie.

Myndighetene grep inn med prisreguleringer på forannevnte varer og tjenester.

Hele Norges befolkning led under mangel av livsnødvendigheter.

På Ner-lamon, Kolonien, ble det ikke de store forandringene vedr. livssituasjonen, med unntak at flere kom i arbeid. Fattigdommen som før var stor, ble noe redusert under krigen. Men de fattigste av de fattigste levde fortsatt fra hånd til munn. I dette året 1915 ble Reidar født.

Huset de bodde i var gammelt og falleferdig, og eides av kommunen. Her hadde de en leilighet på to små rom med ett lite kjøkken i første etasje, med utsikt ut mot fjorden. Sjøkanten var bare ti meter unna ved flo sjø. Var det storm eller rusekevær pisket bølgene helt opp til husveggene. Mellom huset og sjøkanten var det ett utedo som var iskaldt å sitte på vinters tid. Huset og leiligheten var i var i meget dårlig bygningsmessig standard. I første etasje, der Reidars familie bodde, var det jordgulv som var belagt med grov plank. Veggene og vinduene var utette.

Reidars far forsøkte så godt han kunne og tette igjen med sekkestrie og utstrakt bruk av papp og papir som tetningsmiddel.

De fem første av Reidars leveår lå han sammen med foreldrene i deres seng i det ene av de to rom. På det andre rommet lå hans fire brødre. Der var det plass bare til ei seng, slik at de måtte ligge "anføttes", det vil si to i hodegjerdet og to i sengeenden. Hans tre søstre lå på flatseng på kjøkkenet. Sengeklær var det lite av, to til tre ulltepper som de hadde fått fra Frelsesarmeen og privatpersoner. Dette var for lite når vinteren og kulden satte inn. Derfor måtte de supplere med gamle frakker og annet utgått tøy.

Far til Reidar hadde aldri noe fast arbeid, han var såkalt (løsarbeider) som fikk arbeid av og til. Dette kunne være en kortvarig jobb som strakte seg fra en til fire dager. Men det kunne gå lang tid mellom jobbene. En jobb han fikk av og til, og som tok knekken på ham til slutt, var tømning av kullbåter som kom til kullkaia. Denne jobben besto i å stå ned i båtens lasterom å skufle kull opp i ei tønne, som ble heist opp til kaia for å tømmes, før den ble sendt ned igjen for fylling. Dette var ett slitsomt arbeid med dårlig betaling, men det var litt mere enn det han fikk av "fattigkassa". Med å jobbe med kull og det kullstøvet som var der pådrog han seg en lungesykdom som i første omgang kaltes for: Silikose. Han kunne også få noe arbeid som kommunen satte i gang. Dette arbeid eller tiltak gikk under navnet: Omframtarbeid, i dag vil vi kalle det for sysselsettingstiltak. Det gikk også under navnet Nødsarbeid. Dette arbeidet besto i bl.a. og å kjøre bort stein fra den begynnende veien rundt Ladehammeren, og frakte den med hest og vogn opp til Heimdalsmyra som skulle fylles igjen.

De som var på sådanne tiltak fikk ikke arbeid mer enn fire dager i gangen. Arbeidet skulle deles på mange arbeidsledige som det var den gangen i Trondhjem. For det meste av året gikk han arbeidsledig, og ble avhengig av økonomisk støtte fra kommunen. Fra Fattigkassa fikk han kr 11 pr. uke, og en husleiestøtte på kr 10 pr. mnd. Dette var i året 1920.

I dette fattigslige miljøet vaks Reidar opp i. Ett miljø som var preget av depresjon og total motløshet. De levde på ett vis og tok dagene som de kom, dag for dag, og hadde ingen håp om noe forbedring i deres håpløse tilværelse.

Hans mor brukte all sin tid til å holde familien i live med å skaffe klær, eller sy om gamle klær som hun fikk av andre, med tanke for vinteren, for om sommeren gikk ungene barfot med bar overkropp og kortbukse. I tillegg strevde hun med å skaffe til veie mat til ungene, og til mannen og seg selv. Mat og ernæring er jo livsgrunnlaget for alle mennesker, også for Reidars familie. Hun forsøkte etter beste evne å få pengene til å strekke til. Det var til tider de var på sultegrensen. Ett eksempel på hvordan hun tynte ut økonomien til siste øre: Hun lagde graut av gryn mjøl, da det var billigste mjølet å få kjøpt. Grauten kokte hun om morgenen, ganske tidlig, slik at alle skulle få mat i seg før dagen begynte. Var det graut igjen, så fikk dem det som kveldsmat. Enkelte ganger når hun ikke hadde middagsmat, skar hun opp kaldgrauten opp i skiver og stekte i talgfett som hun fikk gratis hos slakteren.

I sildesesongen vanket det mangt ett godt sildemåltid. De som jobbet på sildkaia var meget rundhåndet ovenfor de mest trengende av de fattige. Det var ett godt tilskudd til den ellers dårlige kosthold.

De hadde ikke innlagt vann, men hadde en vannpost utenfor huset, ut på gårdsplassen. Dette gikk bra om sommeren, men om vinteren var det mange ganger veldig kaldt å stå å skylle klær ute.

Såpe eller vaskepulver hadde hun ikke råd til, hun kjøpte grønnsåpe som var billigere og varte

lenger.

Vasking ute opphørte da det ble ekstremt kaldt ute, da frøs vannposten som hun brukte og tinte ikke opp før til våren. Dermed måtte familien gå i mange uker med uvasket klær til de igjen fikk noenlunde rene klær.

Den personlige vask måtte om vinteren foregå på kjøkkenet, fortrinnsvis i en sinkstamp. Det var også her mangel på såpe, toalettsåpe hadde de bare lest og knapt nok det, men av en eller flere organisasjoner fikk de ett stykke såpe som lignet på den nåværende Sunlight såpe.

På grunn av denne dårlige hygienen, og mangel på mat, var det grobunn for alvorlige sykdommer. Kan bare nevne to store epidemier som florerte: Spanskesyken i 1917, og tuberkulose og difteri herjet i flere år og medførte at mange ble syke og døde. Spanskesyken utryddet hele familier. Tuberkulosen tok mange unge liv i de årene fram til 1935.

De fikk mang en gang kjærkommen hjelp fra Frelsesarmeen og andre hjelpeorganisasjoner som ga dem klær, sko og brensel. Disse organisasjonene kunne Reidar ikke rose nok, han kunne heller ikke forglemme Diakonene og de tjenestene de gjorde for fattige og gamle på Ner-lamoen.

Diakontjenesten var en kirkelig organisasjon med utdannede sykepleiere, som virket som nåtidens hjemmesykepleie. Spesielt den hjelp disse organisasjonene ga den tid Reidars far var syk.

Denne fattigslige situasjonen fortsatte, om ikke verre når Reidar begynte på skolen høsten 1922. Samme året fikk faren tuberkulose i begge lungene. Han ble da sendt bort til et tuberkulosehjem i Selbu.

Reidar mor satt da igjen med seks barn i skolepliktig alder, to nesten voksen, men som ikke hadde noe arbeid, men bodde hjemme. Nå fikk disse to sosial støtte, 9 kroner uken, men det var langt fra nok. Hun har da blitt eneforsørger for familien, og Reidar kunne ikke forstå hvordan hun greide å overleve denne fattigdommen og det slitet som fulgte med. Det merkelige var den styrke hun hadde både psykisk som fysisk helt til hun døde.

Reidar likte å gå på skole, men skolegang ble det så som så med. Det var til tider at hans mor ikke hadde klær eller sko til ham for å gå på skolen. Årsaken var at søskene som var i skolepliktig alder, ikke kunne gå samme dag på skolen, fordi det ikke var skoleklær til alle.

De byttet på for å gå på skolen, slik at noen var hjemme for at andre kunne gå på skolen. Dette medførte mye skulk som skolen selvfølgelig reagerte på, men ikke kunne gjøre så mye for å hjelpe i en så fortvilt situasjon.

Reidar gjorde alt for å komme seg på skolen, en dag låntok han skoene til sin mor, som var alt for stor for ham, bare for å komme seg på skolen.

Da reagerte skolen med å skrive ut en anvisning på ett par sko til Reidar. Dette hadde skolen muligheter til i samarbeid med Forsorgvesenet, (erstatning for Fattigvesenet).

Det ble også innført bespising, middag, to ganger i uka for de mest trengende, dette var i 1925.

Reidar var veldig glad i sin mor, og beundret henne veldig. Han ville så gjerne hjelpe henne med å skaffe tilveie mat og brensel.

Noe mat fikk han tak i på søppelfyllinga, matrester som andre hadde kastet. Like så frukt og grønnsaker som var kastet på fyllingen av grossistene fordi varene var endel beskadiget på grunn av råte. I tillegg gjorde han noe som han ikke likte, men var høyst nødvendig, tigging på dørene. Dette var straffbart, det kunne medføre til anmeldelse til Barnevernet, som igjen ved gjentagelse av tiggingen kunne han bli sendt på tvangskole. Tvangskole kunne også medføre hvis det var mange

fraværsdager fra skolen.

Reidar slapp å komme i en slik situasjon. Som ti-åring begynte han å gå med avisa, Nidaros, med ei rute som strakte seg over indre del av Østbyen, med hele 100 abonenter. For dette fikk han syv kroner uka. Han ga sin mor fem av disse kronene, og beholdt selv to kroner som han sparte til konfirmasjonen.

Han fikk også komme på feriekoloni, to år på rad. I de fire ukene han var der gikk han opp flere kilo, noe som han aldri har gjort tidligere på så kort tid.

Etter den siste gangen på feriekolonien, og etter skolestart, begynte han å miste interessen for skolen. Han begynte også å bli mager igjen. Læreren ante at noe var galt med Reidar og sendte ham til skolelegen som fikk ham røntgenfotografert og gjennomlyst lungene hans. Det viste tuberkler på den ene lungen.

Han ble sendt til ett rekreasjonshjem for tuberkuløse barn inne på Stjørdalen.

Reidar ble 13 år denne vinteren. Alle hans drømmer falt i grus, men etter som tiden gikk kom humøret og kreftene tilbake. Årsaken var ett godt stell, god og sunn mat. Slik stell og omsorg hadde han aldri opplevd i sitt korte liv. Skolegang fikk han, noe han satte stor pris på. Han gikk ut folkeskolen der og gode karakterer med på kjøpet.

Etter to år på dette hjemmet var han såpass frisk at han kunne reise hjem, der han skulle konfirmeres til høsten. De to kronene han hadde spart med å gå med avisa kom godt med.

Ved helsekontrollen etter han kom hjem, sa legen til ham :Frisk luft og nærende kost var resepten. Det siste ble det heller lite av.

Reidar gikk inn i ett idrettslag, begynte der å trene for aktiv utfoldelse innen idretten. Dermed ble han sterkere og til slutt forsvant sykdommen og han ble erklært frisk av legen.

Han fikk etter hvert også en jobb i en forretning som deltidsansatt, og etter en tid fast ansettelse.

Dette var historien om Reidar, om hans familie og oppvekst og levekår.

Sådanne livsvilkår fortsatte for mange familier i flere år framover på Ner-lamon. Noen bedring av situasjonen fantes ikke før krigsutbruddet 1940.

Disse oppvekstkår var ikke uvanlig i Kolonien. Mange barn både gutter og jenter ble et offer for sykdom og fattigdom som preget Kolonien på denne tida. Det må presiseres at denne livssituasjon var ikke en egenart bare for Kolonien, men også i andre arbeiderstrøk i byen der hvor det var stor

befolkningstettet med store familier.

Å være ungdom i dette arbeidermiljø

Fra århundreskiftet var det ikke mye organisert ungdomsaktivitet. Det var stor arbeidsledighet blant de unge, som sto klar til å ta steget opp til de voksnes rekker, med det ansvar det medførte.

Organisert idrettsarbeid kom ikke i stand før 1920, da ble Østbyen Idrettslag stiftet, og noen år etter Idrettslaget Sprint. Før disse idrettslagene kom, var det en rotløs ungdom som dreiv med tida, hang på gatehjørnene, og Kong alkohol var mang en gang en løsning, om en dårlig sådan, i motløse stunder.

Her kom de forskjellige organisasjonene til sin rett. Andre organisasjoner som også gjorde et formidabelt ungdomsarbeid, var den kristne foreningen Ynglingen, som var ei avdeling under K.F.U.M. Også avholdsbevegelsen gjennom I.O.G.T. gjorde en kjempejobb blant ungdommen, ikke bare blant ungdom i Kolonien, men for hele Ner-lamon.

Det faglig-politiske arbeid

I begynnelsen av 1900-årene hadde den Sosialistiske Arbeiderbevegelse befestet sin stilling blant arbeiderbefolkningen i Kolonien. Det nåværende D.N.A. hadde den gang navnet: Trøndernes samvirkende fag-og arbeiderforening, som i 1901 fikk navnet: Trondhjems Arbeiderparti. I 1894 ble arbeiderforeningen "Sverre" stiftet. Foreningens stifter var Hagerup Lyngvær. Foreningens tilholdsted var Gregus gt.5. Denne forening arbeidet aktivt og godt blant store deler av beboerne på

Lademoen, spesielt blant de mange arbeidsløse. Foreningen arrangerte b.l.a. kursvirksomhet som var rettet mot lønns og arbeidsvilkår som var mildt sagt elendig på de fleste arbeidsplasser på den tiden.

Det ble satt opp mange gode revyer. En av forfatterne til revyene var Alf Schieflo. For å få litt inntekt til foreningen ble det årlig arrangert basarer. Den politiske virksomheten som foreningen drev var formidabel. Den engasjerte seg sterkt for at arbeiderklassen på Lademoen skulle få representanter inn i bystyret. Det ble et godt politisk miljø i området.

Det var stor fattigdom og arbeidsledighet blant beboerne, og det sosialistiske budskapet ble godt mottatt. Det ble for eks. hevdet: Du er ikke noe fattiglaup, men en proletar, sosialist. Dermed økte selvfølelsen, en var noe i samfunnet. Innbyggerne begynte å tenke i andre og positive retninger, enn bare overlevelsestanken. Samholdet og solidariteten var til stede fra før. Det begynte å utvikle seg politiske grunntanker. Under uhøytidlige politiske diskusjoner grupper i mellom (disse grupperinger hadde tilholdsted på gatehjørnene inn over hele Strandveien, spesielt inne på inner-lademoen Kolonien) kom det fram bærekraftige ideer om den politikk som måtte føres for at tilværelsen og levekår skulle bli bedre for arbeiderklassen på kortere og lengere sikt. Disse gruppene og mann til mann diskuterte de sosiale ulikhetene og ufrihetene som var i samfunnet på denne tida. Her kom det fram også forskjellige meninger om enkelstående begreper for eks. Sosialisme kontra Kapitalisme og begrepet Demokrati og Solidaritet.

De forsto at gjennom skolering om ideologi og framtidsrettet filosofi kunne hver enkelt og i grupper få en identitet, som igjen kunne skape en sterk arbeiderklasse. De forsto at framtida lå i deres hender. Dette skremte de borgerlige som satt med flertall i Bystyret, hvor sosialistene ikke var representert. Flertallet i bystyret anså nedre del av Lademoen som et kommunalt belastet område. På grunn av den sterke stilling den Sosialiske bevegelse hadde på Lademoen, spesielt i Kolonien, så fikk de inn sine representanter i Bystyret, og under Stortingsvalget i 1906, en representant inn i Stortinget. Det må presiseres under dette valget var det enmannskretser i kommunen. Den første representanten fra Lademoen, og med full støtte fra alle som bodde i Kolonien, var Anders Buen.

Forholdene ble ikke bedret fram til 1932, deretter var det en liten bedring fram til 1940. Situasjonen ble forverret fram til 1914, krigsutbruddet. Under krigen lettet livssituasjonen noe, arbeidsmarkedet var lettere, og flere kom ut i lønnet arbeid. Dette vedvarte til utgangen av 1918. I denne perioden økte lønningene betraktelig, både for faglærte og ufaglærte. Om timelønningene ble bedret, var varer og tjenester steget til et skyhøyt nivå. Med de priser som varemarkedet hadde, ble ikke situasjonen i levekår forandret mye for den vanlige mann og kvinne i Kolonien. Trondheim kommune engasjerte seg sterkt for å holde prisene på et lavt nivå, slik at det ble opprettet maksimalpriser på de viktigste forbruksvarene.

1914 tok formannskapet forføyninger angående forsyning og omsetning av levnedsmidler og brensel slik at prisene på grunn av krigen ikke for til himmels. Staten ga store brenseltilskudd i størrelsesorden 300 000 kroner. ”Dette skulle ikke gå til de bemedlede.” (Sitat: Formannskapsprotokoll, Trondhjem kommune 1914.)

Brensels-, fiske- og kjøttforsyning ble kommunale enheter. Dette var et forsøk på et prisregulert marked av forbruksvarer. Kommunen hadde store oppkjøp og lager av korn og ved. Dermed ble prisene en utjamningsfaktor med den subsidiering og oppkjøpsordning som Trondheim kommune satte i gang, og som opphørte i 1920.

Økonomiske og sosiale nedgangstider i Kolonien

Året 1920 var et år preget av stor arbeidsledighet og depresjon. Arbeidsledigheten ble større enn før 1914, årsaken var at den store aktiviteten under krigen var borte. Innbyggertallet økte med 50 prosent. Dette ga utslag blant annet i store familier under et tak. Det var ikke uvanlig at tre generasjoner bodde i samme leilighet. I dette året ble det innført kommunal alderstrygd for de som var over 70 år. Enkeltpensjoner på kr. 720, ektepar kr. 1200 pr. år. Paradoksalt så ville et mindretall i kommunestyret at de personer som var over 70 år, og hadde fattigunderstøttelse, skulle fattigvesenets utgifter komme i fradrag. Dette forslag ble nedstemt av det øvrige Kommunestyret. Dette medførte at familier som hadde eldre over 70 år boende hos seg, ikke ville gi slipp på dem så lenge de levde, da alderstrygden for de hjemmeboende eldre var et kjærkomment tillegg til den øvrige familiens økonomi.

Urolige tider

I 1921 kom storstreiken som varte i mange uker, og rammet arbeidstakere som bodde i Kolonien. Mange greide ikke å svare de økonomiske forpliktelsene de hadde som huseiere, samt det store bankkrakket samme år som medførte tap av oppsparte midler. Dette medførte at fattigdommen kom også til de som var noe bemidlet fra før og fra under krigen. De som satt best i det var de som hadde hadde oppspart kapital fra før og under krigen, plasserte pengene i forretning eller eiendommer på Ner-lamoen. Noen av disse var interessert i å flytte fra området for å bygge seg egen bolig eller leie leilighet på et annet sted.

Disse fikk i årene 1920-21 kommunale og statlige støtteordninger som garantier og lån til privatpersoner/selskaper. Det ble gitt nedskrivningsbidrag på 12 000 kroner pr. hus. Kommunens intensjon var å lette på den store mangel av husvære i byen. Den kommunale boligbyggingen var i perioden 1920 til 1930 intensiv. I denne tidsperioden brukte Trondhjems Kommune 13 mill. kr. på boligbygging. I dette beløpet lå det en boligmasse på 800 leiligheter. Det var ikke så mange av de som bodde i Kolonien som kunne benytte seg av disse nye boligtilbud, da inntektene fortsatt var små for de fleste, samt den store arbeidsledigheten som eksisterte. Spørsmålet må være om ikke kommunen forsterket den sosiale nød som fortsatt var til stede med den nye boligpolitikken. Kanskje noe av dette beløpet kunne vært brukt til rehabilitering av boligene i Kolonien, og hjelpe de familier som satt i ei økonomisk hengemyr som de ikke hadde noe mulighet å komme ut av. Mange måtte gå fra husene sine, og de som leiet husvære måtte ut p.g.a. husleierestanse, og de som eide sine egne hus gikk på tvangsauksjon for slikk og ingenting.

Hvem kjøpte opp?

Kjøpmennene i området kjøpte de best vedlikeholdte husene, også Stiftelsen Kolonien sammen med andre interessenter, og enkeltpersoner, så dette som en billig investering, og kunne leie ut til ågerleie. Dermed kom den Kommunale husleieregulering av 1920, som skulle demme opp for den utstrakte ågervirksomheten. Denne regulering eksisterer pr.i dag, og heter Husleieloven.

De minst vedlikeholdte husene kjøpte Trondheims Kommune opp, for utleie til Forsorgsunderstøttede familier. Prisene på varer og tjenester gikk drastisk ned i 1921, da lønningene gikk

ned i forhold til perioden under første verdenskrig, (1914 til 1918) hvor en prisøkning på 75 % på alle forbruksvarer, tross prisregulering og dyrtidstillegg på lønningene. Dette skapte på ny en sosialøkonomisk situasjon, som den som var i årene 1900 til 1914. Nå ble solidariteten virkelig satt på prøve, da flere nye familier ble såkalt "nyfattig" og måtte søke hjelp av det offentlige.

Samholdet blant beboerne i Kolonien ble ytterligere styrket, og den politiske bevissthet økte. De fagorganiserte fikk dagpenger under streiken og matkuponger som de fikk utlevert hver dag i Folkets Hus. De som ikke var fagorganisert fikk matkuponger av forsorgsvesenet. Noen få brøt ut av den sosialistiske bevegelse, og gikk inn i det som ble benevnt: "Det frisinne Venstre". Den politiske enigheten blant sosialistene varte til splittelsen i 1923. Da ble det et merkbart politisk skille på Lademoen uten at det skapte noe ondt blod blant beboerne. Solidariteten og bry seg overfor hverandre var til stede i fullt monn.

Det politiske skille

I utgangspunktet var Nedre del av Lademoen en sosialistisk bastion. Ved splittelsen ble det et merkbart skille ved Strandveien 37, hjørnet av Sodemanns gt. Innenfor der, i Kolonien, var de fleste kommunister. Utover Strandveien derimot, med tilstøtende gater, fram til Innherredsveien, bodde for det meste sosialdemokrater. Dette politiske skille gjorde seg også gjeldene på øvre del av Lademoen, hvor idrettslagene Sportsklubbene Ørn stiftet 1923 og Lyn 1925, var de mest fremtredene sosialistiske klubber. Inne i Kolonien var det stiftet to idrettslag: Østbyens idrettslag, stiftet 1920, og idrettslaget Sprint, stiftet 1932. Disse to klubbene var tilsluttet R.S.I. Røde sportinternasjonalen. Det tredje idrettslaget Falken, ble stiftet 9. februar 1925.

Tanken om å stifte en ny klubb ble diskutert ved flere anledninger b.l.a.på et gatehjørne i Strandveien hvor et oppslag på en husvegg (skrevet på innsiden av en tom sigaretteske) innbød de som var interessert og bodde i området om å være med og starte et nytt idrettslag på Ner-lamon. Det første møte 9. februar 1925 som var konstituerende, ble en suksess hvor det var stort oppmøte, og der ble Spkl. Falken en realitet. De som i første rekke tok initiativet var Aksel Jørgensen og Ingolf Brechan. Allerede fra starten av fikk Falken stor tilslutning, både av yngre og eldre interesserte. En av de første store oppgaver var å skaffe klubben en brukbar idrettsbane. Som det mest sentrale sted var sandørene på Nyhavna, (nærmere bestemt der hvor Dora 1 nå ligger) som var sprøytet opp med sand av Havnevesenet og mest lignet på en sandørken. Klubben fikk tillatelse til å kjøre på leire og grus slik at det ble et fast dekke. Her gjorde Falkens medlemmer et enestående dugnadsarbeid. I mai 1926 kunne banen taes i bruk. Banen ble høytidelig åpnet med en stafett over 6000 meter og en åpningstale av idrettkretsens Reidar Lyseth. Men gleden var kortvarig. Banens eksistens ble veldig kort. Banen lå innenfor Havnevesenets område og "vesenet" trengte baneområdet. Etter to år med egen bane, så i 1928 var denne drømmen over. Dermed sto Falken uten idrettsbane. Den nærmeste konkurransebane som var disbonibel for arbeider-idrettslag var inne på Hommelvik. Dette var en uholdbar situasjon for en nystartet klubb med allerede mange medlemmer.

Idrettsbanen Reina

Trondheim kommune gav arbeideridretten et område som lå på Reina, mellom Gen. Kroghs gt. og Merakerbanen (Jernbanen). Opparbeidelsen av denne idrettsbane var basert på dugnad fra alle som sto tilsluttet Arbeidernes idrettsforbund, A.I.F. i samarbeid med kommunen. Det ble også benyttet arbeidsledige, såkalt nødsarbeidere under arbeidet. Oppslutningen var stor, og idrettsarenaen "Reinabanen" sto ferdig til bruk sommeren 1930, med en storslått åpning hvor alle A.I.F.-klubber over hele byen deltok. Først var det defilering av alle klubbene, deretter en turnoppvisning av Arbeidernes Turnforening, A.T.F. deretter fri-idrettskonkurranser.

Den merkeligste forestillingen under åpningen var et parti sjakk med mennesker som sjakkbrikker. I denne forbindelse må det anføres: I Trondheim byleksikon i avsnittet Reina idrettsplass; hvor et helt ukjent idrettslag, Reina idrettslag dukker opp. Dette er positivt feil. Overfor de personer som i dag er mellom 70 og 80 år gamle og som hadde sin oppvekst på Ner'lamon helt til i voksen alder, og drev med aktiv idrett, var Reina idrettslag helt ukjent.

Reina idrettsplass ble en meget populær idrettsarena for aktive og passive utøvere både vinter og sommer. Om vinteren var det store skøytestevner både nasjonale og internasjonale. Banemester på Reinabanen var fram til 1940 Carl Brechan. Han ble mest kjent som trener for Falkentrioen på skøyter. Hans evne til å lage og preparere god skøyteis gikk det frasagn om i hele landet. Det ble også satt en verdensrekord på den gode isen på Reina. Trygve Barø fra sportklubben Ørn gikk 500 meteren på datidens fantastiske tid 42,5. Det ble satt mange rekorder på denne isen. Både klubb- og kretsrekorder. Banen var ellers åpen for publikum.

Mange eldre husker den ungdomstiden på Reinabanen, hvor guttene "loset" jentene runde etter runde. Utstyret var ikke all verden. De fleste hadde hornskøyter, noen hadde pansere uten sko, bare noen få hadde pansere med sko. I forbindelse med Nyttårsfeiringene var det Karneval på skøytebanen, med stort oppmøte av både unge og gamle. Det var mang en ungdom som fant sin livsledsager på Reinabanen. Om sommeren var det fotball og friidrettstevner. Hvem husket ikke Odd Benjaminsen sin Norske rekord i høyde, 1,98, med saksestil, som han satte på Bislet, men som var mye å se under friidrettsstevner på Reinabanen. Erindres gjør også alle fotballkampene, spesielt kampene mellom lagene Falken og Ørn. Disse kampene samlet flere hundrede entusiastiske tilhengere fra begge lag. Dette var nærmest et lokaloppgjør, Falken var fra Ner'la'mon og Ørn fra Øverla'moen. Det ble også utkjempet landskamper i fotball og skøyter med deltagelse fra andre nasjoner som hadde arbeideridrett.

Huskes gjør tilstelningene ved arrangjementene ved feiringen av 1. mai, både for barn og voksne, med sekkeløp og eggøping med påfølgende fotballkamp mellom bakere og feiere i arbeidsantrekk. Det var trange kår for idretten nede på Ner'la'moen. Det første klubblokale Falken hadde var ei brakke nede på banen på Nyhavna. Den kunne bare brukes om sommeren. Men omsider fikk de et kjellerlokale i Strandveien 60, som var ei forenstående smie som medlemmene opparbeidet til et fullverdig klubblokale, som til tider var åpent for publikum, med revyer og juletreffester både for barn og voksne. Idrettslagene Østbyen og Sprint hadde også egne klubblokaler. De ble bygd inne ved Ladebekken der Vinmonopolet nå holder til. Det var også her stor dugnad av medlemmene.

Idrettslagenes betydning for det kulturelle og sosiale liv i Kolonien og Ner-lamoen var formidabelt. Disse prestasjoner på disse områder kunne sidestilles med de resultater som ble gjort på det idrettslige område. Idrettslagene Sprint, Falken og Østbyens idrettslag hadde hver for seg en medlemstokk på 70 medlemmer. De fleste var aktive i en eller flere idrettsgrener. Et eks: Når Idr.laget Falken arrangerte gatestafetter stilte klubben opp med fem lag, og når det var ti etapper så var det fantastisk at 50 av klubbens 70 medlemmer deltok sammen med andre lag som var tilsluttet A.I.F.

Hvor tok idrettsungdommen kraft og energi i fra? De fleste kom fra relativt fattige hjem med stor søskenflokk, med små inntekter hvis det var inntekter i hele tatt, med en ernæring som ikke tilsa noe form for aktiv idrett. Men idretten gav dem fysisk velvære med trening og konkurranse, ikke minst kameratskap og klubbtilhørighet. Gjennom fysisk aktivitet og konkurranse på idrettsbanen styrket de seg også psykisk i mot den fattigdom og nød de vokste opp i.

Mangel på utstyr var for de fleste et stort problem. Klubbene hadde ingen økonomisk evne til å utstyre hver enkelt idrettsutøver med idrettsutstyr. Regelen ble å bytte utstyr, spesielt løpesko og

skøyter. Økonomien i arbeideridrettslagene var et stort problem. Når Falken for eks. skulle sende idrettsutøvere for å delta i stevner enten i Trøndelag eller til andre deler av landet måtte det en innsamling til. Dette gjorde de på en egenartet måte: Først ble de arbeidsløse spurt om å bidra med noen kroner eller ører. Når disse pengene var talt opp så viste klubben på kronen hvor mye den fikk under innsamling fra de som var et eller annet lønnet arbeid. Hvilken påvirkning hadde idrettslagene på: Miljø, kultur og samhørighet på Nerla'mon?

Alle som bodde der følte de hadde hadde en tilhørighet til en av de 3 klubbene som var i området. I 1935 var alle tre klubbene på Ner'lamon samlet under A.I.F. Oppslutningen blant beboerne både av kvinner og menn var formidabel. Kulturelt var klubbene et samlingsmerke for sosial samhørighet og et lyspunkt i en ellers grå hverdag. Miljøet i og omkring klubbene skapte forventninger i den nød og fattigdom som rådet i mellomkrigsårene, 1918 og 1940.

Politisk tilhørighet

Idrettslagene som fra før var etablert inne i Kolonien var sosialistisk med sin tilhørighet i R.S.I. Idrettslaget Falken derimot var politisk nøytral med en sosialpolitisk overtone fram til 1930, som medførte at de gikk inn i A.I.F. (Arbeidernes Idretts-Forbund). Forholdet til de andre klubbene i byen som sto tilsluttet det borgelige idrettsforbund var meget kjølig, slik at alle klubber som var tilsluttet A.I.F. ville ikke ha noe idrettslig samkvem med disse. Det ble slått fast at Arbeideridretten var tufta på arbeiderrøsla og det den sto for. Det var hård disiplin som rådet i forhold til de "borgerlige".

Et eks. kan nevnes: Hjalmar Andersen bedre kjent som "Hjallis", deltok allerede som 10-åring på skøyter for Falken, og dette var i 1933. I 1938, 15 år gammel, fikk han forespørsel fra sin onkel (som han fikk sine første pansere med sko av) om å stille opp i et skøytestevne på Tr.heim Stadion arrangert av det borgerlige Trhjems Skøyteklubb, hvor han hadde muligheter til å ta Skøyteknappen som det kostet penger å få, men som hans onkel sponset.

Hjallis vant alle distansene i sin klasse og fikk Skøyteknappen. Dette var for han en stor personlig seier som han følte stolthet over. Men, da han kom ned i Falkenlokale for å vise fram sin stolthet "Skøyteknappen" overfor klubbkameratene ble han spurt hvor han har tatt den. Da formannen for junior-avdelinga for skøyter hørte dette ble Hjallis ekskludert ut av Falken. Dette var å tømme malurt i begeret. Han gikk da inn i Sportsklubben Ørn, som også var en A.I.F.klubb, og deltok i skøytestevner for denne klubben til 1946, (med unntak krigsårene 1940-45) da gikk han atter inn i Falken sammen med Henry Wahl som kom fra A.I.L. Og når Sverre Farstad var i klubben fra før, så var den verdensberømte Falkentrioen født. Dette anskueliggjør den politiske temperatur som rådet blant beboerne på Nerla'mon fram til 1940.

Sosialpolitisk har situasjonen ikke bedret seg noe fra 1900. Den har heller blitt til det verre, på grunn av tre hovedårsaker: Stor befolkningøkning, høy arbeidsledighet og til dels dårlige husvære. Med store uroligheter i arbeidslivet med streiker og lockout'er var arbeiderbefolkningen i Kolonien veldig økonomisk sårbar. Kanskje mer sårbar enn andre som bodde på Ner-la'moen som var i samme situasjonen. Lite hadde de fra før. De mest nødstette, de fattigste var minst berørt av konfliktene. For dem var livssituasjonen uendret.

Men de familier som hadde forsørger med fast arbeid eller løsarbeid, kom i en uholdbar situasjon. Store familier med små og store barn kom i en situasjon som mange ganger var vanskelig å takle.

Kvinnens kamp for å holde familien unna hungersnød kan ikke verdsettes nok. Med en kraft og uoppslitelig innsats greide hun sammen med mannen å holde liv i familien, på ett sett og vis i denne harde perioden. Det kostet både fysisk som psykisk denne kampen, med dødsfall og sykdommer som i de fleste tilfeller kunne tilbakeføres til ernæringen. Med mangel av livsviktige vitaminer og

proteiner måtte slike tragiske situasjoner oppstå. Mange hadde slekninger enten på landsbygda eller på kysten.

Derfra kunne de få litt poteter eller fisk som kom godt med. Alle som var fagorganisert fikk en del hjelp fra sine respektive fagforbund, det var ikke mye, men så mye at familien ikke svalt i hjel. Verre var det for de mange som var såkalte løsarbeidere og som hadde en jobb en gang i blant og ikke sto fagorganisert. De ikke fikk noe økonomisk hjelp fra kommunen, utenom den faste sosialstøtten på 11 kroner til familier og 9 kroner til enslige pr.uke. Atter kom solidariteten blant beboerne fram. Alle hadde like lite, men delte det lille de hadde.

På toppen av all elendighet kom storstreiken i 1931. Den varte i fem og en halv måned. Arbeiderklassen var nå lei av denne stadige nedverdiggende situasjonen, og det ble oppfordret til å gå til Oslo i en protestmarsj som skulle starte fra Torvet i Trondheim. Mange fra Ner-La`moen sluttet seg til oppfordringen, og møtte opp på Torvet for oppmarsj mot Oslo, for å protestere overfor Stortinget angående at den økonomiske offentlige støtte som ble gitt arbeidsledige, måtte økes betraktelig. Det var positivt å se den store tilslutning dette protesttoget hadde underveis, både fra bygd og by.

Friheter og ufriheter

Mange i Kolonien oppfattet frihetene var meget begrenset på grunn av den økonomiske situasjon som til enhver tid var til stede. Frihet til å ha et menneskeverdig liv, med en trygg oppvekst for barna og en verdig alderdom. Ufrihetene var mange. Ikke kunne de koste på seg noe ferie på landet som egentlig var en livsnødvendighet, ikke kunne de kjøpe den maten de helst ville ha, husvære de hadde måtte de ta til takke med, for kjøp av annen bolig var økonomisk utenkelig. Penger til fornøyelser var meget begrenset, det sa seg selv.

Å være husmor og alenemor med ett eller flere barn i Kolonien.

"Hun ga natt og dag, og alle vi andre tok i mot. Det hun øste av syntes uutømmelig. Hun krevde lite av seg selv, men hun var den rikeste av alle."

(Peter Egge).

Selv om forfatteren Peter Egge kom fra et småkårshjem på en annen kant av byen, kan sitatet ovenfor fra hans "Minner fra barndom og ungdom" godt gjelde en god del av husmødrene som hadde ansvar for hjem på Ner-La`mon.

Flere kvinner som bodde i kolonien i ulike perioder med et eller flere barn hadde det virkelig tøft. De fleste av kvinnene var eneforsørgere. Å være alenemor med barn i denne tiden medførte et ansvar som en kunne tro var uoverkommelig. Dårlige og tungvinte husvære medførte en psykisk som fysisk belastning i tillegg til den økonomiske situasjonen mange mødre var i. De fleste hadde en eller annen dårlig lønnet jobb, noen på deltid, andre sesongarbeid for det meste i hermetikkindustrien, som det var en del av på Lademoen.

Det kom etter hvert flere kvinnearbeidsplasser i Østbyen. Nidar Sjokoladefabrikk i Ulstadløkkveien (bygd 1913) hadde over hundrede ansatte.

Hermetikkfabrikkene som Trondhjems Preserving (bygd 1897) og Trondhjems Canning, sammen med Dampvaskeriet ga flere hundrede kvinnelige arbeidsplasser. Men de sluttet gjerne når de giftet

seg og fikk barn, for de hadde ikke råd til å ha hushjelp, og barnehagesystemet var ennå ikke i funksjon. Kanskje kunne de begynne igjen når barna ble store... Særlig på hermetikkfabrikkene var det endel eldre kvinner.

Hjemmehusmødrene tok ikke sjelden på seg ekstrajobber. Ledighet eller sykdom kunne være nok til å "havne på fattigkassa", og det ville de nødige så fremt de på noen måte kunne forhindre det.

-Hu mor sydde og stakk tepper til sånne forretninger som Ole Dahl og andre, og hu sydde brudekjoler. Vi ungene måtte være med i kjelleren og piske rask-ull og karde og trø i nåler til henne, så hu fikk sy. Når hu var ferdig, var det å bringe det opp på Singsaker og sånne strøk da. Hu måtte gjøre dette, for det var mange som skulle ha mat (Kvinne, f. 1918).

Å ta jobb som sydame var nokså utbredt, andre lagde fiskmat på bestilling:

-Mor hadde ikke noe utarbeid, men drev no med hjemmeindustri. Hu laga fiskekaker, fiskeboller og slikt. Fisken kjøpte hu gjennom grossisten Hegstad, og noe fikk hu sendt nordfra, for faren kom fra Lurøy i Helgeland. Så solgte hu fiskmaten i forskjellige forretninger i området, blant annet i Strandveien. Utstyret hu brukte var kjøttkvern. Hu sto på kjøkkenet og brukte handmakt. All fisken måtte bæres opp fra gården, og vi ungene hjalp til. Vi sprang rundt i butikkene og et par kafeer og leverte også. (Mann f. 1907).

En god del husmødre dro rundt å vaska for folk, det kunne være både husvask og klevask. For en som egentlig hadde mer enn nok å gjøre hjemme hos seg selv kunne det være litt av en belastning å stå over skurebrettene i fuktige størhuskjellere.

-Det var mye fattigdom og elendighet. Far kunne være arbeidsledig. Men vi hadde det bra, for mor arbeidde. Hu vaska for "finar" folk, fikk litt lønn og i blant også klær som hun kunne ta med hjem. (kvinne f. 1907).

Hun gjorde alt sjøl

For folk som husker tilbake til barndommen inne ved Strandveien, står mor i ett spesielt lys.

Tross små kår fant hun gjerne på råd. Hun var pytt og panne. Hun var det som skapte hjemmet og stemningen der.

Hvis noen av oss ble syk, så var det: "Drikk harvresuppe!" Det ligger i ennå det, havresuppe og havregrøt det ble vi glad i. Mor bakte all brød. Jeg husker når det ble kjøpt melk, så kokte hun den og satte den i kummer, det skulle være kaffebløte. (N.B. Det var snerken som for det meste ble brukt. Resterende ble drukket opp). Hun holdt på til klokka tolv og ett, særlig om lørdagene. Da var det å steke vafler og så var det noe som kaltes for "mellommatkak" - en slags formkake. Og så var det å koke opp sviskegrøt og gjøre klart til Søndagen. (Mann f. 1909).

Det var knapt med klær, så de måtte vare lenge. Ungene fikk klær som var til å vokse i. De yngste fikk klær etter de eldre søsknene, noen lapper på de mest utsatte steder så var de jo like bra som før. Men ofte satt mor til langt på natt ved symaskinen. Hun sydde om klær. Ei gammel kåpe ble vinterfrakker for de minste. En far kjøpte hvetemelsekker hos baker Halseth. mor vasket dem,

fjernet bokstavene og sydde undertøy av dem.

Men var det helg, så skulle det være helg! Da hadde mange mødre stått med pressehjernet om lørdagen, for både far i huset og ungene skulle være presentable.

En mann f. (1909) forteller:

Jeg sto og så på om lørdagene når de som hadde fast arbeid hadde pussa seg opp i sjeviotten med hvitkjorte og blankpussa sko, som kona hadde pussa, og stivhatte på snei. De kunne komme to eller tre sammen. Da skulle de på ei kneipe nede i midtbyen. Da begynte de helga si. Vi hadde ett ordtak som sa: "Labba og sjal". Det var konene som sto igjen borti grinda, gjerne med ungflokken rundt seg, og så stolt etter "kaillan". De sto der og prata og diskutert `kem sin kaill som va finest.

For andre var helgapynting ikke til å tenke på. Unger manglet både klær og sko, og gikk vanligvis barfot om sommerhalvåret. Familier med mange barn hadde skoene på deling om vinteren og når de skulle på skolen. man måtte ikke somle på veien hjem, for der satt noen og venta på å få overta skoene.

Mange hadde en lang arbeidsvei, og lange dager, spesielt utsatt var de som arbeidet i fabrikkene på Lade, henholdsvis Norsk bøttefabrikk, og Foki hermetikkfabrikk. Noen var så heldig å være ansatt de fleste som deltidsansatt ved "Aktiebryggeriet", nåværende Ringnes Bryggeri. I 1920 kom 8 timersdagen som ble en stor forbedring. Med en arbeidsdag fra kl. 0730 til 1630 og med halv arbeidsdag på lørdag, kan man spørre seg når de fikk tid til å gjøre husarbeid, tungdrevet hus, ingen eller få barnehageplasser, hjelpemidler som vaskemaskin og lignende fantes ikke. Det var å vaske klær på kjøkkenet, heldig var dem som hadde størhus i kjelleren. Det var også et slit med å bære klær opp og ned fra eks.via tredje etasje og ned i kjelleren. De fleste var husmødre med store familier.

Mannen som var hovedforsørger, var for det meste sesongarbeider, eller arbeidsledig store deler av året. Noen hadde fast arbeid, med liten lønn, men såpass mer enn de de andre at de holdt sulten ute. I de fleste tilfellene var det husmødrene som tok seg av økonomien i familien. Hennes innsats og oppofring for familien var formidabelt. Det var på fem hovedfelt som i hovedsak falt på henne: Økonomi, vask og rep. av klær, holde leiligheten i orden og barneoppdragelse. Alle innkjøp av dagligvarer sto hun for, anskaffelse og reparasjoner av klær og sko.

Mangelen på klær og sko var prekær mange ganger. Lange kvelder gikk med til bøting av klær til en skokk med unger i forskjellig alder. Rengjøring av leiligheten besto for det meste i gulvvask. Ett gulv bestående av grov plank som av og til måtte skures med handmakt. Alt i alt falt det meste på henne som var husmor.

Bedrifter i Kolonien

Arbeidsplasser var det ikke mange av i begynnelsen av 1900-tallet. Jobbaktiviteter var for det meste på sild og fiskemottak på Nyhavna. Likeså lossing av kullbåter som foregikk manuelt i de første

årene. Etter at Havnevesenet fylte ut hele stranda fra jernbanebrua og til Ladehammeren, blei området lagt ut for industriformål, Kaiområde og lagerplass for Havnevesenet.

Det kom en del trelastfirmaer og etablerte seg der. Av andre bedrifter som var etablert fra før på Ner-lamon var Aktiebryggeriet, nåværende Ringnes, og gassverket som sammen med Jordan Børstefabrikk som ble etablert i 1890-årene. Etter århundreskiftet kom det til noen små mekaniske bedrifter, de fleste var en-mannsbedrifter. disse ble grunnlagt inne i selve Kolonien, en bedrift som hadde flere ansatte var Aas redskapsfabrikk som lå ved Bingbekken (Ladebekken). Alle disse bedrifter skapte tilsammen mange tiltrengte arbeidsplasser. Noen hadde også arbeid ved Trondhjems Mekaniske Verksted, det var for det meste fagutlærte, men mange ungdommer tok læretida si der.

Aktiebryggeriet var en bedrift som til stadighet var under utvikling. I 1920 ville bedriften kjøpe eller få oppsjon på hele "Kolonien" fra Tronhjem Kommune. Dette ville medføre at de som bodde der måtte flytte ut av område. Disse planene ble forhindret på grunn av den turbulens som var til stede på pengemarkedet i 1921.

Kultur og miljø

Som før beskrevet var det et veldig godt miljø på Ner-lamoen, spesielt i Kolonien. Det var av og til en del fyll, men i hovedsak var beboerne rolige og sindige. All miljøaktiviteter foregikk utendørs for det meste, da familiene bodde svært trangt. Idrettslagene Østbyen, Sprint og Falken, hadde egne klubblokaler. Der var det store aktiviteter om vinterkveldene. Skøyteløping var en populær sport, som foregikk i den første tida nede på Falkens bane nede på nyhavna. Sommeren var aktivitetene størst på friidrett og fotballbanene. I denne forbindelse må nevnes den store interesse for Skotthyll, spesielt blant den eldre generasjon. De hadde store turneringer innad i klubben, og mot andre klubber i området. Det utviklet seg videre til Trondhjems mesterskap, og Kretsmesterskap både individuelt og lag.

Kulturaktiviteter av mange slag var det også i området. Sangkor var for mange en fritidsbeskjeftigelse mange satte pris på. Mange sto tilsluttet "Arbeidernes Ungdomskor". Musikk var noe som beboerne i Kolonien satte stor pris på. Østbyens musikkforening ble stiftet i 1923, og fikk stor tilslutning av kommende korpsmedlemmer fra første dag. 1. mai 1926 marsjerte korpset for første gang gjennom Kolonien og ut gjennom Strandveien og stoppet opp ved Falkenlokalet, og spilte "Internasjonalen", da var det mangt et tårevått øye. En av mine informanter, som den gang var 16 år, minnes denne episoden med glede den dag i dag, med tårer i øynene av bare glede. Den dagen forsto vi at framtida tilhørte oss, sa han. Hver 1. mai spiller han Internasjonalen på platespiller for seg selv.

Barne og ungdomstid i Kolonien i årene mellom 1925-40

De fleste som bodde i Kolonien var ikke med i organisert aktivitet. Foreninger og lag fanget opp bare 1/4 av befolkningen. De resterende 3/4 hadde ikke tid eller overskudd til å delta mest det siste. Mange unge var i den siste kategori. Om de ikke var med i noe organisert aktivitet, men det ble skapt gode miljøer utenom for.eks. idrettsmiljøet. Mange unge var innom Ynglingen, en kristen forening som hadde ungdom som sitt siktemål. Både jenter og gutter var velkommen dit. De fleste gikk der vanligvis om vinteren når det var mørkt og kaldt ute. Populært var møtene hvor en eller annen misjonær kåserte om misjonsmarken med påfølgende lysbilder derfra. Likeså juletreffene

som foreningen innbød til med gang rundt juletreet og ikke minst julenissen med sekken full av godteriposer.

Mange barn lekte på åpne områder både vinter og sommer. Vinterens aktiviteter besto for det meste av aking på kjelke eller renne ned islagte bakker på føttene eller baken til stor forargelse for hun som skulle reparere tøyen. Tenåringene akte på spark, enkelte hadde slike akkeredskaper hvor det kunne til sine tider være fem stykker eller flere når de akte ned en bakke. Noen skaffet seg akebrett enten av tre eller bølgeblikk. Hornskøyter som var festet til skoene med reimer var det vanlige som ble brukt både på gata og skøytebanen. I en gate med bakke var det populært å lage et hopp av snø og is med en konkurranse i lengdehopp på skøyter. Noen få hadde lengdeløpskøyter, de fleste uten sko. Unntagelsesvis var det få som hadde med sko på. Sverre Farstad, kjent fra Falkentrioen, forteller i femtiårsberetningen til spkl. Falken at hans treningsbane som 8-åring var på fortauet i Strandveien. Mange fikk laget seg såkalte isjern som var laget av et emne av jern, som var formet som en firkant, lengden var ca. femti centimeter lang og en firkant på en tomme. Jernet var bøyd opp foran, som et horn med et hull i for feste for tauet som var for å holde seg i og styre med. På oversida var det laget rifler for at skoen skulle få litt feste. Bruksområdet for dette akkeredskap var å renne ned glatte bakker enten med et jern eller bruk av to. Det gikk veldig fort for seg når underlaget var is. Det var en del uhell under akingen, men det var ikke registrert noe alvorlig under denne ikke ufarlige leken. De som var så heldig å ha et par ski hoppet eller gikk langrenn med dem i La`dalen. Var det en som hadde en av disse gjenstandene så var det å låne dem bort til kamerater som ikke hadde noe å renne seg på. Det gjalt også annet vintersportsutstyr. Da skøytebanen på Reina kom ble det for mange et tilholdsted for barn og ungdom. Barn måtte forlate banen kl.21, men de som var over 15 år fikk være der til banen stengte kl. 23.

Var idrettsbanen på Reina en tumleplass for aktiviteter om vinteren, så var det nylig oppmudrete området nede på Nyhavna det samme om sommeren.

Et område hvor alle aldersgrupper kunne bruke. For ungdommen var badelivet det primære, på en oppmudret strand som åpenbarte seg som om en var på sydlige breddegrader, og derfor fikk den navnet "Floridakysten." Med sin strandlinje med finkornet sand innbød den til lek med fotball for guttene. Jentene kastet eller slo ball, og mange tok seg en dukkert i den ikke alt for rene sjøen. Kloakken rant til tider ut der, men på fløan sjø merkest det ikke så mye.

Nyhavna var også en rekreasjon for den eldre garde, som var langt fra mas og strev de stundene de var nede på Nyhavna. Nærmere Ladehammeren var det kaiområde for et kullkompani som tok i land kull fra båter som kom i første rekke fra Svalbard. Fra kaien stupte de eldste guttene, ikke bare fra kaia, men noen få fra den store kullkranen som var satt opp der. Hele denne eldorado av en strand strakte seg fra Nidelv bru og inn til Ladehammeren. Aktiviteter sommers tid var det også på andre steder og områder på Innerla`moen, Kolonien. Ladehammeren var en yndet plass for å leike "Indianer å Cowboy". Mang et sammenstøt kom i stand der.

Nedenfor Ladehammeren ved nåværende Ormen Langes vei ved sjøkanten var det lagt store steiner av kommunen. Dette stedet kaltes for "Kviten" av ungdommen, hvorfor vites ikke, men et yndet badested for den eldre ungdom. Barn og unge hadde gatene og løkkene som tumleplasser. Fotballspill var det vanlige på løkkene. Hvem glemmer ikke Hal-holta, og Roosgjelan hvor to generasjoner hadde gleden over. I gatene som så si trafikkfri lekte jentene med å hoppe tau eller parris (paradis). Guttene kunne aller nådigst få være med på visse betingelser som gikk på og ikke jukse. Foreldrene var veldig engstelig for at leiken skulle foregå i "Hestgata", det vil si hovedgata Strandveien. De anså den for å være trafikkfarlig. Både sommer som vinter. I 30-årene var ennå lite

med biler, hestekjøretøyene behersket ennå gatebildet.

I gatene hørtes sangleiker hele dagen om sommeren av sorgløse barn. Populære var "I den sorte gryte" og "Ta den ring og la den vandre", og mange flere. Guttene kastet på strek med femører som ikke fantes mye av. Som erstatning brukte de ølkapsler, det var ikke vanskelig å få tak i. Kapslerne ble fraktet opp til trikkesporet hvor de ble lagt på rekke for å bli presset flat av trikken. De eldre ungdommene brukte femøringer. Kaste på "land" med kniv var en hyppig aktivitet som ikke var ufarlig, av og til traff kniven skoen å skadet en eller flere tær. Denne samhørigheten skapte et miljø og kameratskap som varte så lenge de bodde i Kolonien, også i voksen alder.

Klasseskille i klærne

Fattigdommen kunne stemple folk så de ble gjort narr av. Det fikk særlig ungene merke.

Georg bodde på Inner-La`mon, Kolonien, og manglet sko. Skolen prøvde å hjelpe de mest trengende, men hadde ingen sko som passet Georg. I midlertid hadde mora klart å få tak i to gamle høyre-sko som gutten hadde på seg da sammen med mor gikk til byen for å få hjelp hos fattigvesenet. Der fikk de beskjed om å halvsåle de gamle høyre-skoene, så Georg fikk ingen nye sko.

På skolen gjorde ungene narr av ham på grunn av av de skoene.

Historien om Georg er ikke enestående. Men så lenge han oppholdt seg nede ved Strandveien, gikk det enda an. Der var det mange som gikk fattigslig kledd.

Standardklærne for skolebruk var halvkantbukser og strømper, med liv under som de heftet strømpene på. Skolelua hadde gjerne skjerm. Dress fikk de ikke før til konfirmasjonen.

Kom man fra Østbyen til "fine" strøk var det ikke vanskelig å se forskjell i klærne, og ikke minst skoene til ungene.

Enkelte manglet sko og klær, eller de delte dem med søsken. Flere benyttet seg av den hjelpen de fikk på Lilleby Skole.

-Jeg husker da far var arbeidsledig, og mor lå i lungebetennelse. Lærerinna tok meg opp og spurte hvordan vi klarte oss. Hun syntes det var rart at vi ikke hadde spurt om å få mat og klær på skolen. Det var mange som gjorde det, men ikke vi, nei! Om vinteren brukte de "labber" som de laget av alle slags materialer. Enkelte laget dem av tøy, lerret og lerver som de fant på søppelfyllingen. De var lette å fine til vinterbruk, men man skulle helst ikke møte opp med dem på skolen. Men når våren kom, lysnet det i mange sinn.

Ungene måtte hjelpe til med økonomien

I de fleste familier ved Strandveien tjente husfaren langt fra nok til å brødfø en familie. Husmora måtte derfor trå til ved å ta på seg lønnede arbeidsoppgaver, som vi har sett. Men ungene var nødt til å yte sitt. De gjorde de også, og så det i tillegg som en selvfølge. De som ikke fikk seg småjobber å kunne tjene penger, hjalp til heime med barnepass, matlaging, ungepass, vasking, ærendsløping osv.

-Jeg og mine tre søsken ble satt til all slags husarbeid. For å skjøte på økonomien var mor grytidlig oppe for å steke vafler til salg. Jeg, som eldstemann, måtte hjelpe henne med steking, og fra ca. 10-årsalderen måtte jeg bringe vaflene rundt til melkebutikker før skoletid. (mann, f. 1913).

Jeg satt og strikka nede ved ovnsvarmen og hadde lyset fra ovnen å se etter. Det var strømper til søskene mine. Jeg fikk sjelden gå ut og leike meg, for jeg var den eldste, og jeg var satt til å passe på det som var i huset, koke kaffe, legge i ovnen, vaske trehvite gulv og skure dem med grønnsåpe og sand. Dessuten var jeg med og solgte blomster. Brødrene mine gjorde ikke noe husarbeid. De samla grismat. Noe av den maten de fikk tak i var så god at vi flokka oss rundt den ved bordet. (Kvinne, f. 1892).

Men mange unger var på jakt etter en jobb de tjente penger på. Bertram var visegutt fra han var 10 år gammel i 1894. Da begynte han i Ravnkloa der det var fisketorg den gangen også. Han hadde en onkel som drev fiskeforretning i Thaulowbrygga. Når kundene hadde kjøpt fisk, ville de ha den bragt hjem til seg. Det var guttenes oppgave. De fikk messingskilt med nummer. Det hendte Bertram fikk driks, særlig når han var å leverte på Britannia hotell. Da kunne det bli en ekstra 25-øre. Ofte var det konkurranse mellom guttene om oppdragene. Det gjaldt å være frempå når større partier ble bestilt, så en kunne komme først med spørsmålet om han eller hun ville ha det bragt.

Han gikk på skolen hver dag, noen ganger var det ettermiddagskole også, og det var da han kunne drive med fiskebringinga. Bertram brukte handvogn om sommeren og kjelke om vinteren.

Ca. 12 år gammel begynte han hos Erbe, som var kommisjonær for Oslo gjærfabrikk. Da måtte Bertram til jernbanestasjonen med handvogna og hente 50-60 kilos gjærpakker og buksere det fram til Erbe. Så var det å dele opp i småpakker og kjøre dem rundt til kolonialhandlere over hele byen.

Som 14-åring tok han jobb hos tobakkspinner Johnsen, som laget skråtobakk og hadde sigarverksted. Samtidig hadde han alle bladkjoskene i byen. Så da jobba Bertran både som visegutt med bringing av aviser og blader til kioskene samtidig han jobba i tobakkspinneriet. Om vintrene var han også med på å bringe parafin til kioskene.

Etter konfirmasjonen begynte Bertram som reservekonduktør på hest omnibussen som gikk fra Ila til Buran. Pengene Bertran tjente leverte han til mor, hvis han da ikke sparte dem til noe han trengte. Konfirmasjonsdressen kjøpte han sjøl.

En annen gutt begynte som kol - og vedkjører 7 år gammel!

-Ja en måtte jo ut for å prøve å tjene noen kroner, for det var jo ikke overflod med penger. Var vel ikke mer enn 7 år gammel da jeg begynte som visergutt og fikk levere ut kol og ved fra et vedutsalg. Da brukte jeg handvogn om sommeren og kjelke om vinteren. De kjøpte for 50 øre og fikk en stor sekk. Det var tungt med kola, de hadde halvhektolitera som jeg bar inn til folk da jeg var 10-12 år gammel. Som betaling fikk jeg en 10-øring no og da. Ved siden av hogg jeg ved, ofte til klokka 8-9 om kvelden. Det meste av pengene jeg tjente leverte jeg hjemme. (mann f. 1896).

Lurte seg til å gjøre lekser

Torleif begynte som brødkjører for en kolonialforretning i Østersunds gata 8 år gammel. Når skoledagen på Lilleby var over, dro han til Lademoen stasjon og hentet brødkasser med handvogna. Et par år senere begynte han som halvdagsgutt i en konfeksjonsforretning. Fikk så vidt tid til litt middagsmat etter skoletid før han dro av gårde på jobb som varte til bortimot halv åtte om kvelden. Det var varebringning over hele byen. Alt skulle bringes, om så det bare var et slips.

Han hadde med seg leselekser og regnebøker. Ofte gikk han opp i 2. etasje og liksom ryddet opp, men lurte seg i steden til å lese lekser og gjøre et regnestykke borti en krok. Og så var det å fare over leksene når han kom hjem.

Fritid og lek

Som vi skjønner, var hverken voksne eller unger den gang så vant til begrepet fritid. Organiserte fritidssysler var iallefall ganske ukjent på Ner-La`mon før den første verdenskrig. Riktignok fantes avholdslosjer for barn i Strandveien, men ellers måtte barn og unge selv finne ut hvilke aktiviteter de skulle drive med. Noe måtte det bli, for det var ikke alltid like populært at de holdt seg inne så mange som de var i familiene. Dessuten - det kunne være surt vær - og klærne var ikke de beste. Så de måtte være i aktivitet. Og det manglet ikke på ideer.

Om søndagene hendte det at hele familien følte utferdstrangen. De behøvde ikke dra langt.

Vi kunne dra med mor og far til La`moparken eller opp til Hov-marka. Da hadde vi med kurver og kaffekjel emballert i avispapir og håndklær så kaffen kunne holde seg varm. Så satt vi der og prata og drakk kaffe og så ut over fjorden. En gang eller to i uka var det musikk i La`moparken. Der kunne vi se på jentene som gikk frem og tilbake. Det var som en mannekengoppvisning.

(Mann, f. 1909).

Før den organiserte idretten startet, fant ungene på alt mulig. På samlingstedet ved hjørnet til Strandveien fant de på hva de skulle gjøre.

La`mofjæra var en fin tumleplass, 500 m lang og et par hundre meter ut på fjæra sjø.

Guttene kunne finne på farkestreker også. Da kom de på kant med politiet, eller "bøggen" som de sa.

- Når vi kasta snøball om vinteren, f. eks. på trikken, kunne vi få "bøggen" i hælene. Da sprang 15-20 gutter for livet, selv de som var uskyldig i snøballkastinga, la på sprang.

Politiet var kjemper den gangen. Fikk de tak i et par stykker, så var det å ta dem i ørene og stramme dem opp litt før de tok dem hjem til foreldrene. Men aldri anmeldelse. Politiet patroljerte, og hvert sitt strøk, og vi ble kjent med dem...(mann f. 1909).

Av og til samla de seg til gatekamp. Fienden kunne høre til på Rosenborg eller på andre sida av jernbanelinja. Det kunne gå hardt for seg, la`mo-rampen ble en fryktet motstander.

Når vi møttes, var det om å gjøre å få den andre gjengen på flukt. Jeg husker en gang vi jaga dem bortover hele Weidemannsveien. En gang var vi med på snøballkrig mot gjengen fra Mellomveien. Det skjedde midt på jernbanelinja, og toget måtte stanse...(mann f. 1900).

Leikeplassen

"Halvholta" het en åpen plass mellom husrekkene. Her kunne det være et yrende liv om vinteren av unger som "rente" seg på all slags utstyr. Rett nedenfor jernbanelinja, (Gjælan) dannet det seg pytter med is der de som hadde kunne gå på skruskøyter. Andre laget seg ski av stavene på sirupstønner av eik. Så ordnet de seg løype og arrangerte langrenn. Noen sto på "jern", kanskje laget av en far eller onkel som jobba på T.M.V. eller Ørens Mek. Verksted. Emnet var et halv-toms firkantjern som var bøyd opp foran som et horn, og smidd med tagger på oversida som de satte skoene på. Så festa de et tau til et hol i jernhornet foran. Så sparket de seg fram mens de holdt i tauet. Mange hadde bare et jern, men noen hadde to. Den største kunsten var å stå på et jern nedover en bakke eller sparke seg fram på flata, holde balansen med kroppen og med hjelp av tauet. Det var forløperen til sparkstøttingen.

Jenteleiker

Jentene på Ner-La`mon leikte seg helst på andre måter enn guttene. Kjønnssrollene kom sterkere fram i leken enn tilfelle i våre dager. Dukker og glansbilder var populære. Ellers skiftet leken etter årstidene.

- Om våren trilla vi kul`. Den som traff, fikk en knapp. Når du hadde et dusin, hadde du vunnet. Det var bitte små marmorkuler, men noen fikk tak i jernkuler, og dem slo no oss med marmorkuler med en gang. Og vi leika ringleika med sang til. Da gikk vi i ring, og dansa inni ringen. Det var "Ut å gå på brannvakt" og sånne som vi lærte på skolen.

Ball-leiker var også populære. For eksempel "Kaste i dungen": Alle sto i en dunge, og en sto med ryggen til og kasta. Den som fikk ballen, skulle kaste neste gang. "Kem ha`rn" var en annen lek. Da sto vi i rekke, og den som fikk ballen, gjemte den bak ryggen, og så spurte vi "Kem har`n"?

Vi hoppa seksparris (med seks ruter), men om søndagene fikk vi ikke lov til å hoppe parris, for da hadde vi nyskoene på. Det kunne være sløyfe-lakksko.

Inne spilte vi for eksempel "Hårlugg". Da var det å ta en knapp bakom ryggen og rekke fram hendene etterpå. Så slo den andre på ei hand. Slo hun feil, fikk jeg en strek. Hvis ikke, fikk hun en strek. Den som vant til slutt, hadde lov til å lugge. Enkelte lugga så forferdelig!

(Kvinne f. 1892).

Når klokka på La`mokirka slo 9, måtte ungene inn. Mange torde ikke være ute lenger heller. Det var ikke mye gatelys, og spøkelser var på ferde. "Den grå dame" og "Den sorte dame" var skummel å komme ut for.

Feriekolonier

Det å få barn bort fra fattigdom og underernæring var ikke lett. Østbyen Sanitetsforening sammen med skolene og Tr.heim kommune arbeidet aktivt for å få til ett sommeropphold i landlige omgivelser som skulle vare over flere uker. Feriekolonier kom opp flere steder rundt på forskjellige steder i Trøndelag. Utgangspunktet var et opphold på Feriekolonien i fire ukers tid. Kolonien var åpen hele skoleferien, de fire første ukene for jenter, de siste ferieukene på i alt åtte var det guttenes tur. Dette tiltak kom i drift siste del av 1920-årene.

Feriekoloniene lå i naturskjønne omgivelser. De som lå nærmest byen var Vestmarka feriekoloni som lå i Bymarka. Studenterhytta ved Gråkallen ble også benyttet. De som lå lengst bort var Saltøya i Åsenfjorden, som var feriested for de ansatte ved Ranheim fabrikker, eier var Ranheim Arbeidsmannforening, men den feriekolonien som huskes best av barn fra Kolonien og Ner-låmoen var Finsvik F.koloni, som lå i Ekne komune. F.kolonien lå like ved sjøen med store bade- og naturopplevelser.

De som tok vare på barna i åtte uker var lærere fra folkeskolen, på kjøkkenet medlemmer og ansatte i Trh.heim Sanitetsforening. Uansett hvilken f.koloni ungene ble sendt til kom de hjem friskere enn når de dro. Vekta viste også en stor trivsel. Godt stell og god mat gjorde at de kunne reise hjem med den vishet om at de hadde fått krefter og energi for å møte kommende vinter. Dette med f.kolonier gjentok seg hvert år fram til krigens begynnelse 1940. I dag kan det konstateres at barna fikk større motstandskraft mot sykdommer.

Sykdommer som var dominerende i Kolonien

Tuberkulosen var den mest utbredte smittsomme sykdommen i Kolonien, den var en evig trussel både overfor barn og voksne i alle år etter 1910, når vi ser bort fra Spanskesyka i 1917 som varte i en kortere periode. Spanskesyka var veldig dødelig som traff befolkningen med stor kraft. Hele familier ble utryddet på en natt. Innbyggerne trodde derimot at tuberkulosen som herjet i flere omganger i disse tiår var evigvarende. Tr.heim tuberkuloseforening sammen med Legeforeningen i byen arbeidet hardt og effektivt for å få bygge flere behandlingshjem både for voksne og barn. Flere behandlingsinstitusjoner ble åpnet i perioden 1920-30. En må berømme disse to foreninger med dr. Ingeborg Aas i spissen for det store pionéarbeidet for de tuberkuløse spesielt inne i Kolonien. De voksne ble sendt på kurhjem i Selbu og Ringvoll Sanatorium. I Stjørdalen ble det bygd tre behandlingshjem for barn. De tre var gradert etter sykdommens utvikling. Navnene på hjemmene var Kleivan, Saltbyrå og Nylandet.

Dette er berørt på en annen plass i boken.

Forskjeller og ulikheter

er det i alle samfunn, også i Kolonien. Noen hadde litt eller mer enn andre, men noen misunnelse fantes ikke. De godtok at noen hadde mer, og de som hadde litt mer hjalp så godt de kunne til dem som ikke eide "nåla i veggen". Her er historien om tre ulike familier, samme dato og klokkeslett, familienes størrelse var like: To foreldre med fem barn, tre jenter og to gutter, hvor fire var i skolepliktig alder den eldste var 15 år og skulle konfirmeres til våren. Året var 1925.

Alle tre familiene bodde og levde i Kolonien.

Kjøpmannens familie

Kjøpmannens frue våknet om morgenen av at deres hushjelp Marie låste seg inn i butikken som lå i første etasje. Klokken var seks om morgenen. Det var 15 minusgrader ute. Hennes første gjøremål var å tenne opp i den store ovnen som sto i butikken. Deretter skulle hun gå opp i familiens leilighet for å få varme i kakkelovnen på kjøkkenet slik at det var varmt å godt når mann og barn skulle stå opp. Fruen i huset lå å tenkte gjennom alle dagens gjøremål. De eide sitt eget to etasjes hus, med forretning i første og en leilighet på fire rom og kjøkken i andre som skulle gjøres i stand. Guttene og jentene hadde hvert sitt rom, hun og mannen det tredje mens det fjerde rommet var dagligstua. Inventaret i leiligheten var ikke luksuriøs, men av god standard. I taket på stua hang det en femarmet brisme lyskrone. I de andre rommene var det lamper med skjerm. I dagligstuen var det utenom et spisebord også en skinnsalong. Marie, hushjelpen tok seg av det meste av husarbeidet, men hun selv måtte få de fire barna på skolen. På forhånd hadde Marie ordnet med skoleklærne til barna. De måtte se respektabel ut når de kom på skolen. Den eldste gutten gikk på middelskolen om dagen, enkelte kvelder fikk han pianoundervisning på Musikkskolen. Hun selv skulle foruten noen gjøremål i leiligheten hjelpe sin mann i butikken med ekspedering av kunder. Det var bare en uke til jul slik at det var mye å gjøre. Hun måtte også på julehandel i midtbyen for å kjøpe julegaver til familien og slekt og venner. Når Marie var ferdig med husarbeidet kom hun ned i butikken for å hjelpe til med å ekspedere kundene. Om ettermiddagen skulle hun i kaffeselskap hos en annen kjøpmannsfrue på Ner'lamoen. Klokken hadde blitt syv, nå har det blitt varmt i hele leiligheten, det var tid for å stå opp og lage frokost til familien, og så vekke mann og barn.

En arbeiderfamilie

Bare 50 meter bortenfor bodde en arbeiderfamilie i trange kår.

Inventaret var veldig enkelt, med bord og stoler på kjøkkenet. I soverommene var det senger, den eldste av barna lå på kjøkkenet; de andre lå på det ene rommet. All vask av tøy måtte på vinters tid foregå på kjøkkenet. Skylling og tørking måtte foregå ute i gårdsrommet. Kaldt var det både ute og inne. Hun kunne ikke se ut av vinduet fordi de var tilfrosset av isroser. Barna og mannen sov ennå. Hun måtte snart stå opp for å få de fire ungene på skolen. Det var mandags morgen og hun har sittet hele helga for å reparere og sy skoleklær. Mye var det ikke å reparere, klærne og skoene var snart bare laser. Det var ikke bønningssmann igjen. De arvet klær og sko etter hverandre, men de var allerede slitte. Nye klær kjøpte de bare i nødsituasjoner. Jula sto for døra. Hun har spart noen kroner med å knipe inn på matbusjettet i flere måneder. Dette skulle være en overraskelse. Julegaver har hun strikket med garn fra utslitte ullklær som hun hadde rakt opp. Det blir vel jul i år også. Den eldste på 15 år som snart skulle konfirmeres til våren, måtte også ha konfirmasjonsklær. Hvordan hun skulle greie å finansiere klær og sko visste hun ikke i dag. Han skulle i dag forsøke å få en eller annen jobb, kanskje viseguttjobb som det var noen av like før jul. Alt han ville tjene kom godt med,

spesielt med den forestående konfirmasjonen til våren. Han håpet å komme inn som læregutt i et yrkesfag, dette var kanskje bare en "dagdrøm", men ikke urealistisk hvis familiens økonomi ble bedre og levekårene ville bedre seg. Foreløpig var det ingen lysning i sikte. Mannen hennes hadde ikke fast arbeid, han var det som kaltes "løsarbeider". Han møtte opp på forskjellige arbeidsplasser hver morgen i håp om å få en eller annen jobb. Hun selv ville forsøke å få en tilfeldig vaskejobb som det måtte være en del av like før jul. Økonomien var skral, de brukte ikke pengene de hadde på noe som hadde en luksuspreget form dem. De hadde knapt penger til mat og husleie. Det ble å kjøpe på "bok" hos kjøpmannen, og forsøkte å betale en gang i uken eller når de fikk noe penger. Mange ganger hadde de henstand i flere uker. Ble det for mye på "boka" så var ikke namsmannen langt unna, og fare for tvangsauksjon. Hun måtte komme seg opp fra den varme senga til det kalde gulvet for å tenne opp i ovnen på kjøkkenet så det ble litt varme i rommet når de andre skulle opp. Mannen og sønnen for å gå på arbeidssøking, eller stemping på arbeidskontoret som de var forpliktet til for i hele tatt å få noe i offentlig støtte. Barna gikk til skolen en time etter at de andre hadde gått.

De kunne ikke ha ovnsvarme hele dagen i leiligheten enda mannen hennes sammen med barna var flinke til å sanke ved på fyllinga og drivved i fjæra. Det kom godt med på vinterstid. Hun gruet seg for hver dag, og har hun ikke hatt den støtte å forståelse fra de andre i familien så har hun ikke greid dette noe stort lenger. Kan mennesker ha det verre, tenkte hun. Åjo, hun kjente til familier som hadde en livssituasjon som var verre en dette.

Familie med offentlig understøttelse

Hun våknet til samme tid som de to andre husmødrene på en råkald morgen bare en hundrede meter fra de to andre familiene, men deres hus lå nesten ned i strandkanten. Det var et lite gammelt enetasjes hus, med to små rom å kjøkken. Ikke var det noen kjeller, bare et jordgolv med rå plank oppå. Vinduspostene lå i høyde med gatenivået. Det ene rommet leide de ut. Det ene rommet lå barna på et gulvleie, selv lå de på kjøkkenet. Familiens størrelse var som de to foregående familiene. To voksne og fem barn. Fire gikk på skole; en var femten år og skulle egentlig konfirmeres til våren. Der slutter likhetene. Hun lå å tenkte på barndomshjemmet sitt i Lofoten på et fiskevær, hvor foreldrene var fattige fiskere. Men mat hadde de, så lenge det var fisk i havet. Så kom hun ned til Trondhem for å finne lykken, hvor hun ble gift, fikk barn og håpet på en normal livssituasjon for seg og familien. I stedet havnet hun i dyp fattigdom nede i Kolonien på Ner-la'moen. Hennes mann kom fra et alkoholisert og fattig familie fra en annen bydel. Lese- og skrivevansker hadde han, mens hun hadde kunnskaper fra folkesskolen. Hun gruet seg litt for å stå opp fra sengen.

Ved hennes side i senga, lå ektemannen, det luktet ennå gammel fyll av ham. Han kom hjem den foregående kveld påvirket av alkohol. Det var ikke vanlig sprit de hadde drukket, men denatureert sprit som var billig, som de fikk kjøpe på farvehandelen. To år før de havnet i Kolonien leide de en leilighet, i en kommunal leiegård som hadde bra standard, med to rom og kjøkken med vaskerom og vannklosett. Etter noen år der ble de regelrett kastet ut på grunn av store husleierestanser. Kommunen plasserte dem foreløpig i et Hospits før de havnet i dette huset, som de bare måtte ta til takke med. Tak og vegger var utette, vindusrammene hang nesten ikke sammen. Om vinteren når kulden satte inn lå isen på innsiden i vinduskarmene tommetykke. Veggene forsøkte de å tette med strie av kasserte sekker og avisepapir. Det hendte når snødrevet var på det verste at lå det små snøfaner på gulvet om morgenen. Innlagt vann var det ikke, men en vannpost var det innlagt på den lille gårdsplassen. Hvordan skulle hun få barna på skolen i dag? Klærne de hadde var snart bare laser. Skoene gapte fordi skosålene hadde sluppet overlæret. Siste uken måtte en av jentene trekke broren på kjelke til skolen fordi han ikke hadde skotøy. Det hendte også dager hvor en eller to av barna måtte være hjemme fra skolen, fordi hun ikke hadde klær å ha på dem. Hvor fikk hun tak i klær og sko fra? Noe fikk hun fra snille naboer som har fått klær til overs, noe hadde de i fellesskap tigget og andre ganger plukket klær og utgåtte sko på fyllinga. Sengklærne de hadde besto for det meste av gamle frakker og sekkestrie og annet tøy som de hadde fått eller funnet. Pengestøtten fra

det offentlige i rene kontanter er de fratatt og fått såkalt indirekte støtte i form av anvisninger på mat og klær. Dette var så lite da anvisningene ikke skulle overstige den direkte støtten på 11 kr. pr. uke. Da det var hovedperson i huset som skulle ta i mot og kvittere, så gikk storparten av beløpet til alkohol. Dette var årsaken til den indirekte støtten, som også ble misbrukt ved å omsette anvisningene i penger som igjen gikk til alkohol. Livssituasjonen var alltid prekær. Hadde de ikke fått hjelp fra humanitære organisasjoner som for eks. Frelsesarmeen og snille naboer og andre snille mennesker, så har ikke denne livslange situasjon fått fortsette noe lengre.

Mannen hennes orket ikke nå lenger å forsøke å få noen jobb han var også sterkt alkoholisert. Hun var redd for den eldste sønnen skulle komme ut på den samme "galeien" som faren, men til nå har han vært meget hjelpsom til å få tak i brensel med å gå langs strendene for å plukke drivved som de kunne fyre med og få litt varme i huset om vinteren. Han var glad i sin mor og hjalp henne så godt han maktet. Hun måtte komme seg opp å forsøke å få litt varme i ovnen og få barna opp slik at de kom seg på skolen, ikke alle, én må være hjemme idag på grunn av mangel på klær. Hennes gjøremål fra morgenen av var å rasjonere brødet slik at det blir et par brødsiver på hver. Mange ganger har hun så lite brød at hun må varme opp skummet melk og skjære opp brødet i terninger. Middag som spises til kvelds vet hun ikke om det er penger til. Henstand på bok torde hun ikke, om de i det hele tatt fikk det. Ingen kjøpmann i Kolonien ville gi henstand. Det godtok hun, for penger hadde de ikke. Ektemannen lå i sengevarmen langt ut på formiddagen. For ham var dagen besatt med å få tak i alkohol. Hun fikk ta dag for dag og se hvor langt det ville gå.

Politisk brytningstid

Fra 1924 var det et merkbart politisk skille på Ner-lamoen. Med kommunister i flertall på indre Ner-lamoen, Kolonien, sosialdemokrater fra Sodemanns gt. og ut til Innherredsveien. De fleste sympatisører for kommunismen kom fra den store gruppen av arbeidsløse, og andre som satt i trange kår, som store familier med mange barn. Frustrasjonen var stor. I 1922 var en fjerdedel del av de fagorganiserte arbeidsledige. Denne situasjonen bare økte i årene framover. I 1932 var arbeidsledigheten for denne gruppen steget til 42 prosent. Dette skapte et stort politisk press overfor de politiske myndigheter både på riks og lokalplan. Nevnes må den store oppslutning av "Hungermarsjen" i samme år. 29. mai 1932 startet marsjen fra Torvet med mål for Oslo. Mange arbeidere og arbeidsløse fra Lademoen deltok. Mange sluttet seg til underveis fra bygder og byer med felles krav om ekstrabevilgning på 5 mill. kroner for sysselsetting av arbeidsledige og den akutte nød som var sterkt til stede både i bygd å by. Foranledningen var sikkert på grunn av den store lockouten som arbeidsgiverne gjennomførte i 1931. Den varte i en sammenhengende periode på seks måneder. Situasjonen gjorde stort utslag for beboerne i Kolonien, som falt tilbake til samme sosiale og økonomiske situasjon som før 1914. Dette skapte et politisk klima som gikk i favør av Kommunistpartiet, som varte til etter 1945. Et lovvedtak i Stortinget som slo sterkt ut, spesielt blant de fattige som bodde i Kolonien, var den såkalte "Ugildloven" av 1932, som omhandlet de som hadde sosialhjelp, at de ikke kunne velges inn i kommunestyret, råd og utvalg. Dette hadde også tilbakevirkende kraft. På denne tid hadde 150.000 personer understøttelse, sosialhjelp, av det offentlige. Urimeligheten slo sterkt ut blant alle lag av Arbeiderklassen. Loven opphørte i 1935. Etter dette året og fram til 1940, fant Kolonien sin form og som vedvarte under siste krig og ut i femtiårene.

Hvordan var levekårene generelt for voksne mennesker i Kolonien før og etter 30-årene? Blant de arbeidføre var det fortsatt stor arbeidsløshet som i 20-årene. Dette er nevnt i et tidligere avsnitt. Fortsatt er det nødsarbeid tross av at flere nye arbeidsplasser er etablert i nærområdet. Noen hadde det etter forholdene bra, som egne næringsdrivende. En næring som var utbredt på denne tida var

Vognmenn. De hadde fortrinsvis stall i eget uthus. Andre leide hestestall hos andre som så det som en inntekt. Dette å ha hestestall i en så tett bebyggelse skapte problemer for miljøet rundt. Utøy som rotter og mus hadde store formeringsmuligheter. Problemene var at de innvandet omkringliggende boliger, de kom ikke bare langs bakken, men også gjennom kloakkledningene. Dette medførte forhold som var meget usanitære. Både virus og andre sykdommer fulgte med.

Å være familieforsørger i disse tider var en psykisk påkjenning. De fleste greide trykket mens andre ikke. Det var endel fyll og alkoholisme i Kolonien. De siste var det noen få av. Helgefyll forekom ofte. En dram eller to gjorde at de kunne glemme sin og familiens problemer for en stakket stund. Dette gikk nok ut over familiens øvrige økonomi. Det var tilfeller der mannen hadde en jobb som i seg selv var dårlig betalt, møtte kona opp på arbeidsplassen på lønningsdagen for å få tak i pengene før hele lønningen gikk til brennevin. Kameratskapet blant karene var formidabelt. Om det gjaldt en "spleis" på ei flaske eller ikke. Vanligvis så hadde de samling ved gatehjørnet hvor egne og verdensproblemer forsøkt løst. En underlig sak kunne oppstå: Der hvor voksne mannfolk sto i grupper på to eller flere, måtte ikke barn og unge nærme seg for å komme i gruppa for å lytte. Utenom politiske diskusjoner, var idrett et stort samtaleemne. Denne livssituasjon vedvarte til 1940. Under krigen var det forbudt å stå i grupper på gatehjørnene.

En annen gruppe beboere må nevnes: De psykisk handicappede. Det var noen av dem, de ble godt tatt vare på både av de som var bortsatt i familier (som fikk betaling for dem) eller bodde sammen med sine egne. Noen mobbing av denne gruppen kunne ikke observeres. De gled naturlig inn blant beboerne i Kolonien; faktisk også hos alle på Lademoen.

Tilbakeblikk

Kan det nåværende samfunn trekke noe lærdom ut av det som her er beskrevet? Denne tidsperioden er vår yngre historie. Disse menneskene skapte grunnlaget for det velferdssamfunnet som vi har i dag, og som bare tre generasjoner tilbake drømte og håpet på at fremtidige generasjoner skulle få oppleve. I dag er det en menneskerett her i landet å ha et sted å bo skikkelig, ha mat og klær til sine barn, få den utdanning som de ønsker, og retten til å få arbeid. Man ser med stor ærbødighet og takk til de generasjonene som levde og virket i Kolonien.

Kilder:

Trondheims bys historie 1900 til 1914. 1915 til 1960

Håkon Odd Kristiansen: Lademoen.

Nini Roll Anker: Huset i Søgaten.

11 muntlige intervju med kvinner og menn, født 1907 -10.

Sportklubben Falkens 50-års jubileumsberetning av 1975.

Takk til

Lektor Jan Breida for sine notater og avisutklipp om Ner-la`moen.

Innledning av Hjalmar Andersen "Hjallis" etter et intervju av ham:

”

Å få vokse opp på Ner-La`moen gav meg grunnlaget for min idrettskarriere. Miljøet som til enhver tid var til stede under oppveksten var av en sådan art at lysten til idrett og leik var i fullt monn. Kameratskapet og klubbtilhørigheten var bærebjelken for den kommende suksess. Ikke bare for meg, men også for andre ungdommer som drev sin idrett på Ner-La`moen. Jeg kan nevne kameratskapet mellom oss i den såkalte Falkentrioen.

Vi drev hverandre fram både under trening og konkurranse. Ikke bare skøyter, men også i de andre grener som sykling og roing. Dette var først og fremst en kultur som utviklet seg i klubbmiljøet. Det var trangt økonomisk den første tiden.

Klubben betalte opphold og reise under mesterskapene, og ikke noe mer. Det å få være med og representere klubben, og senere skøytelandslaget, var lønn nok for strevet.

Det går ikke å sammenligne med dagens toppidrettsutøvere som har fast lønn og bonuser.

Dette var ukjent for oss. Men én ting hadde vi som mulig dagens utøvere ikke har:

Å føle klubbtilhørighet. Til slutt vil jeg si at i kjølvannet av gode prestasjoner vil det i dag følge god

”

økonomi. Hva med miljøet i sin egen klubb, er den til stede.

Håper at denne bok faller i smak.